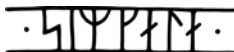

ŽIEMGALOS AKTAI
ACTA SEMIGALLIAE

ŽIEMGALOS AKTAI ACTA SEMIGALLIAE

parengė, vertė ir komentavo
TOMAS BARANAUSKAS

Joniškis 2014

Pirmajame viršelio puslapyje – Rygos dominikonų antspaudas,
prikabintas prie 1254 m. Upmalės žemės dalybų akto.
Ketvirtajame viršelio puslapyje 1254 m. Upmalės žemės dalybų akto
antroji pusė (Latvijos nacionalinis archyvas)

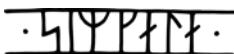
Leidiny išleistas Lietuvos kultūros tarybos dalinai finansuojamo
projekto **Žiemgala XIII a. dokumentuose** lėšomis

Lietuvos kultūros taryba

Naugarduko g. 10, LT-01309 Vilnius
tel. 8 525 59357
el. paštas: info@ltk.lt
www.ltk.lt

PROJEKTO ORGANIZATORIUS

Žiemų pradas „Simkala“

Stoties g. 11-8, LT-84165 Joniškis
tel. 8 620 23357
el. paštas: seimgaler@inbox.lt
www.simkala.lt

PROJEKTO PARTNERIAI

Pasvalio krašto muziejus

P. Avižonio g. 6, LT-39149 Pasvalys
tel. 8 451 34 096
el. paštas: muziejus@pasvalys.lt
www.pasvaliomuziejus.lt

Joniškio istorijos ir kultūros muziejus

Vilniaus g. 6, LT-84147 Joniškis
tel. 8 426 52492
el. paštas: muziejus@joniskis.lt
www.joniskiomuziejus.lt

PRATARMĖ

Šis leidinys – Žiemų prado „Simkala“ drauge su Pasvalio krašto muziejumi bei Joniškio istorijos ir kultūros muziejumi vykdyto projekto „Žiemgala XIII a. dokumentuose“ rezultatas. Šis dalinai Lietuvos kultūros tarybos finansuotas projektas skirtas pirmojo Žiemgalos padalijimo 760-sioms metinėms paminėti.

Tad į leidinį pateko visų pirma du Žiemgalos istorinės geografijos pažinimui ypatingą reikšmę turintys **1254 m. balandžio mėnesio Žiemgalos dalybų aktai**. Lietuvai jie svarbūs dar ir tuo, kad čia pirmą kartą paminėtos šiaurės Lietuvos vietovės – Žagarė, Šilėnai (prie Kuršėnų) ir Žiemgalos kaimynė Upytės žemė. Ten pat esantis Upytės ir Žiemgalos kaimynystėje buvusios Šiaulių žemės paminėjimas yra reikšminga nuoroda, padedanti Šiaulių krašte lokalizuoti 1236 m. įvykusį Saulės-Šiaulių mūšį – pirmosios įspūdingos Lietuvos karinės pergalės vietą.

Siekiant plačiau atskleisti XIII a. Žiemgalos geografiją, į leidinį įtrauktas ir **1272 m. spalio 7 d. Duobenės ir Sparnenės žemių dalybų aktas**, gerokai praplečiantis mūsų supratimą apie šių dviejų Vakarų Žiemgalos žemių teritorinę struktūrą ir supratimą apie Žiemgalos teritorinę struktūrą apskritai. Iš šios žemės išvardytų 35 apygardų, regis, tik viena patenka į dabartinės Lietuvos teritoriją (bent iš tų, kurias šiandien pavyksta lokalizuoti). Tai – Duobenės žemės Egluonenės apygarda, sietina su Naujojoje Akmenėje prasidedančia bei į Vadakstį įtekančia Agluonos upe, o taip pat Lokavos piliakalniui.

Į leidinį taip pat įtraukti ir du mažesnę reikšmę Žiemgalos geografijai turintys aktai, kuriuose aprašomos dabartinėje Lietuvoje buvusios Žiemgalos apygardos. Tai **1259 m. vasario 13 d. popiežiaus Aleksandro IV bulė**, kuria patvirtinamos Rygos šv. Marijos Magdalietės seserų cisteršių vienuolynui dovanotos valdos, tarp jų – Guostagalio ir Šiurpės apygardos, kurios siejamos su dabartiniais Tričių ir Peleniškių piliakalniais Pakruojo rajone. Tad ši bulė yra ir pirmasis Pakruojo rajono Guostagalio gyvenvietės paminėjimas. Taip pat skelbiamas **1416 m. rugpjūčio 23 d. Vokiečių ordino Livonijos magistro laiškas Ordino prokuratoriui**, kuriame aprašyta Nogailių apygarda. Didžioji jos dalis išsidėsčiusi dabartinės Lietuvos Biržų ir Pasvalio rajonuose (srities centras buvo dabar Latvijai priklausančiame Kamardės piliakalnyje, kuris iki 1921 m. teritorinių mainų priklausė Lietuvai). Čia randame pirmąjį Biržų paminėjimą, o taip pat krašto upių – Apaščios, Rovėjos, Smardonės ir Tatulos aprašymus.

Visi šie aktai šiandien saugomi skirtinguose, tūkstančius kilometrų vienas nuo kito nutolusiuose, archyvuose – Rygoje, Krokuvoje, Varšuvoje ir Berlyne. Vieno iš jų originalas (1259 m. popiežiaus bulės) buvo žinomas dar XIX a., bet sudegė dar 1863 m. Sankt Peterburge. Todėl vienas iš projekto tikslų buvo į vieną vietą surinkti ir paskelbti šių plačiai išsibarsčiusių dokumentų fotokopijas, juo labiau, kad jos kartu yra ir seniausių Šiaurės Lietuvos gyvenviečių „gimimo“ (t. y. pirmojo paminėjimo) metrikos, kurių šių vietų gyventojai iki šiol neturėjo galimybių pamatyti. Kartu parengtos naujos jų tekstų lotynų bei senąja vokiečių kalba publikacijos bei pirmą kartą skelbiami vertimai į lietuvių kalbą.

Yra ir daugiau aktų, teikiančių geografinių žinių apie Žiemgalą, bet šiame leidinyje apsiri-bota tik tais, kurie daugiau ar mažiau paliečia dabartinės Lietuvos teritoriją. Siekiant atskleisti skelbiamų dokumentų atsiradimo istorinį kontekstą, publikacijos įvade trumpai apžvelgta XIII a. Žiemgalos politinė istorija.

ŽIEMGALA XIII–XV AMŽIAIS

Žiemgalių ir lietuvių konfliktas XIII a. pradžioje ir jo įveikimas

Henriko Latvio Livonijos kronikoje aprašytas 1201–1208 m. vykęs karas tarp Lietuvos ir Žiemgalos. 1201–1208 m. minimi lietuvių konfliktai su žiemgaliais turėjo paliesti didelę Žiemgalos dalį iki pat jos pietinės dalies (Joniškio krašto), tačiau konkrečių geografinių pavadinimų šaltiniai nemini. 1201–1202 m. žiemą lietuviai bandė pulti Žiemgalą nuo Dauguvos pusės, bet nutraukė žygį dėl Polocko kunigaikščio įsiveržimo į Lietuvą. Netrukus žiemgaliai sudarė taiką su Rygos vokiečiais ir lyviais, tikėdamiesi jų paramos kovoje prieš lietuvius. Tuo tarpu Rygoje vyskupas Albertas, visapusiškai skatinamas cistersų abato Teodoriko, tamplierių pavyzdžiu jau buvo pradėjęs kurti Kristaus karių (Kalavijuočių) ordiną, kuris ateity vaidins vis didesnę vaidmenį aplinkinių genčių, taip pat ir žiemgalių nukariavime...

Rygos vyskupo Alberto antspaudas 1225 m.
(Goetze, 1854, lent. 1:3)

Kalavijuočių ordino magistro
antspaudas 1226 m.
(Goetze, 1854, lent. 1:2)

1205 m. vasario mėn. lietuvių žygio į Estiją metu žiemgalių (Tervetės) kunigaikštis Viestartas įkalbėjo Rygos vokiečius bendromis jėgomis užpulti grįžtančius lietuvius. Rygos vyskupo Alberto kariai drauge su Kalavijuočių ordino riteriais ir Viestarto žiemgaliais prie Ruopažių pasitiko Lietuvos kariuomenę ir pasiekė prieš ją pirmą žymesnę pergalę. Mūšyje žuvo lietuvių kunigaikštis Žvelgaitis, kurio galvą drauge su kitų lietuvių galvomis žiemgaliai pasiėmė su savimi. S. Daukantas savo Lietuvos istorijoje pareiškė neargumentuotą nuomonę, kad Žvelgaitis buvo Žagarės ir Jelgavos kunigaikštis. Kraštotyrinėje literatūroje šiai nuomonei paplitus, Žagarės II piliakalnį imta vadinti Žvelgaičio vardu. Šį pavadinimą nekritiškai priėmė kai kurie istorikai (Z. Raulinaitis, E. Gudavičius ir kt.), spėliodami, kad Žvelgaitis galėjo būti įsitvirtinęs Žagarėje. Iš tikrųjų visą XIII a. Žagarė funkcionavo Žiemgalos politinėje sistemoje ir nebuvo valdoma Lietuvos kunigaikščių. 1208 m. Viestartas, keršydamas lietuviams už dažnus Žiemgalos puldinėjimus ir įvairiose Žiemgalos vietose padarytus nuostolius, pasikvietė į pagalbą Kalavijuočių ordino riterius bei kitus Rygos vokiečius ir surengė žygį į Lietuvą (spėjama, Šiaulių kryptimi), bet joje patyrė traukiantį pralaimėjimą. Atsakomojo lietuvių žygio į Žiemgalą metu buvo sumušti ir lietuviai.

Vis dėlto jau 1219 m. fiksuojamas lūžis žiemgalių ir lietuvių santykiuose. Greičiausiai tai susiję su tuo, kad 1218 m. pirmuoju Sėlos ir Žiemgalos vyskupu buvo įšventintas abatas Bernardas ir iškilo tiesioginės vokiečių ekspansijos į Žiemgalą grėsmė. Tuo tarpu Lietuvoje, po 1213–1214 m. pralaimėjimų Livonijoje, kuomet vienas po kito žuvo du Lietuvos valdovai, į valdžią atėjo į taikos derybas linkęs Živinbutas, kuris pasižymėjo ne tik garsiąja 1219 m. taikos sutartimi su Volyne, bet kiek anksčiau susitarė dėl ilgalaikės taikos ir su Viestartu. 1218–1219 m. žiemą Viestartas jau leido lietuviams per Žiemgalą žygiuoti į Estiją.

1219 m. vasarą Rygos vyskupui Albertui pasidavė ir krikštijosi Mežuotnės (Upmalos žemės centras) žiemgaliai, prašydami apsaugos nuo lietuvių ir kitų žiemgalių (vadovaujамų Viestarto). Viestartas bandė atsiimti Mežuotnę, o nepavykus, blokavo vokiečių susisiekimą su Ryga. Tai privertė vokiečius pasitraukti, o Mežuotnės gyventojai atsimitė nuo krikščionybės. Susivieniję žiemgaliai

surengė antpuolį į Livoniją. 1220 m. vasarį paties Rygos vyskupo Alberto, Kalavijuočių ordino magistro Folkvino ir Saksonijos hercogo Alberto vadovaujama kariuomenė surengė didelį žygį prieš Mežuotnę ir apgulė pilį. Viestartas bandė padėti pilies gynėjams, atsivedęs į pagalbą lietuvius, tačiau jie atsisakė kovoti, motyvuodami nenoru lauzyti su Livonija sudarytą taiką. Mežuotnę buvo paimta ir sudeginta, jos gyventojai vėl priėmė krikštą. Tačiau, nepaisant to, žiemgalių politinė orientacija į Lietuvą nuo šiol nebesikeitė. Supratę, kas yra didžiausias jų priešas, žiemgaliai nuo šiol nuosekliai siekė Lietuvos palankumo ir paramos.

Iš pradžių vokiečių pajungta Upmalė ir Sėla buvo sujungtos į vieną vyskupystę, bet 1226 m. kovo 21 d., tarpininkaujant popiežiaus legatui Vilhelmui Modeniečiui, kuris atvyko įvesti naujos tvarkos Livonijoje, Sėlos ir dalies Žiemgalos vyskupas Lambertas perdavė Sėlą Rygos vyskupui Albertui, pats likdamas tik Žiemgalos vyskupu – jam buvo pažadėta užleisti visą Žiemgalą, numatant, kad, kol ji neužvaldyta, jis dar galės naudotis iš Sėlos gaunamomis pajamomis.

Popiežiaus legato Vilhelmo Modeniečio antspaudas 1226 m. (Goetze, 1854, lent.1:4)

Lietuvių ir žiemgalių sąjunga bendros grėsmės akivaizdoje

Galutinai žiemgalių ir lietuvių sąjunga susiformavo 1228–1230 m. kovų laikotarpiu, kai Kalavijuočių ordinas visą savo ekspansijos jėgą nukreipė pietine kryptimi. 1228 m. rugpjūčio 28 d. žiemgaliai su kuršiais nuniokojo Daugavgyrvos vienuolyną (prie Rygos) ir išžudė visus vienuolius.

Iki tol plėtę savo valdas į šiaurę, Estijos kryptimi, 1228 m. kalavijuočiai jau ryžtingai pasuko į pietus nuo Dauguvos. Atsakydami į žiemgalių ir kuršių antpuolį, kalavijuočių magistro Folkvino vadovaujami vokiečiai puolė Viestarto valdas (Vakarų Žiemgalą), bet nepaėmė nė vienos pilies, o tik nuniokojo kraštą. Viestartas 1229 m. atsakė antpuoliu į Livoniją, bet grįžtančius žiemgalius sumušė juos persekiojantis vokiečių būrys. Pats Viestartas vos paspruko, bet vėliau šaltiniuose nebeminimas.

Tai leido kalavijuočiams dar tais pačiais 1229 ar 1230 metais surengti pirmą savo žygį į Lietuvą (jei neskaitysime atsitiktinio bandymo prisidėti prie žiemgalių antpuolio 1208 m.). Buvo nuniokota Nalšios žemė ir turbūt prie Meros upelio (Švenčionių apylinkėse) laimėtas mūšis prieš lietuvius. Anot Eiliuotosios Livonijos kronikos pirmajame mūšyje žuvo 1600 žiemgalių, antrajame – 2000 lietuvių. Jei šie skaičiai ir padidinti, tai vis tiek neabejotina, kad kalavijuočių puolimas vyko sėkmingai.

Spėjama, kad netrukus Viestartas mirė, o vakarų žiemgaliai apie 1230 m. pripažino vokiečių valdžią. Lietuvos padėtis po 1229 ar 1230 m. Nalšioje patirto pralaimėjimo ilgą laiką buvo sunki, gal net kritiška. Padėtį sunkino tai, kad šis pralaimėjimas sekė po didelio lietuvių pralaimėjimo 1226 m. Naugardo žemėje. Anksčiau faktiškai kasmet rengę karo žygius į kaimynines žemes, lietuviai 1226–1230 m. mažino karinį aktyvumą, o po 1230 m. sausį surengto antpuolio į Novgorodo žemę, beveik nutraukė savo antpuolius iki pat 1238 m. (vienintelė išimtis šiame laikotarpyje – 1234 m. žygis į Novgorodo žemę).

Tačiau kalavijuočiai nepasinaudojo krize Lietuvoje, nes ir patys patyrė krizę dėl popiežiaus vicelegato Balduino Alniečio, ketinusio Pabaltijyje sukurti tiesiogiai nuo popiežiaus priklausomą valstybę, veiklos. Pastarasis 1230 m. sudarė kalavijuočiams nenaudingą sutartį su kuršiais dėl jų krikšto, išsaugant politinę nepriklausomybę. Tuo tarpu kalavijuočiai 1232 m. užėmė visas su Balduinu Alniečiu sutartis sudariusių kuršių žemes ir privertė jas pripažinti savo valdžią. Balduinas, išvykęs pas popiežių Grigalių IX, gavo Žiemgalos vyskupo titulą bei popiežiaus legato įgaliojimus. 1233 m. grįžęs į Livoniją, jis bandė jėga užimti Revelį (Taliną), kuris irgi turėjo atitekti Livonijoje numatytomis popiežiaus legato valdoms. Bet kalavijuočiai sumušė Balduiną Katedros kalno mūšyje. Nieko nepaėmęs, 1234 m. Balduinas paliko Livoniją ir popiežiaus kurijoje pradėjo teismo procesą prieš kalavijuočius ir juos rėmusį Rygos vyskupą Mikalojų, bet ir teismo keliu nieko nepasiekė. 1234 m. vasario 21 d. popiežius Grigalius IX atleido Balduiną iš legato pareigų (po poros metų jis buvo priverstas atsisakyti ir Žiemgalos vyskupystės) ir paskyrė jo vieton Vilhelmą Modenietį. Kartu su juo popiežius dabar jau kreipė kalavijuočių ekspansiją pietine kryptimi. 1236 m. vasario 19 d. Grigalius IX Vilhelmui

Žiemgalos katedros kapitulos antspaudas
1237 m. (Goetze, 1854, lent.4:18)

tines ribas nukėlė, kaip manoma, iki „Nemuno ir Neries“ (*inter Memelam et Dunam citra flumen Nyeriz*), taigi, toli į dar neužkariautą Lietuvą, jeigu, žinoma, neturima galvoje Nemunėlis ir jo intakas Nereta, kuriais ir dabar eina Lietuvos ir Latvijos siena, o tai atrodo labiau tikėtina, turint galvoje, kad nuo šios **Nyeriz** siena vedama toliau „tiesia linija“ iki Polocko ribų. Šias ribas atskiru aktu patvirtino ir Žiemgalos vyskupystės katedros kapitula bei prepozitas Heidenreichas. Žiemgalos vyskupystė formaliai dar gyvavo 14 metų, bet jos vyskupai Arnoldas ir Henrikas rezidavo už vyskupystės ribų. Pastarajam 1251 m. buvo duota Kuršos vyskupystė, o Žiemgalos teritorija prijungta prie Rygos vyskupystės.

1254 m. Žiemgalos dalybos tarp kryžiuočių ir Rygos arkivyskupo

1251 m. Livonijos magistras Andrius Štirlandas vėl įsiveržė į Žiemgalą ir privertė žiemgalius mokėti duoklę bei paklusti Ordino valdžiai. 1254 m. balandžio mėn. surašyti Žiemgalos ir Upmalės dalybų aktai tarp Vokiečių ordino, Rygos arkivyskupo ir jo kapitulos.

1254 m. žiemgalių žemių dalybų akte išvardintos 6 Vakarų Žiemgalos žemės: Silenė (*Sillene*), Žagarė (*Sagera*), Duobenė (*Dubene*), Sparnenė (*Sparnene*), Tervetė (*Tervethene*) ir Duobelė (*Dubelene*). Atskirai dalyta Rytų Žiemgala visa vadinama Upmalės (*Opemele*) vardu, nurodoma, kad jos ribos siekia Upytės (*Opiten*) ir Šiaulių (*Saulen*) žemes.

Istoriografijoje pareikštos kelios nuomonės, koks galėtų būti Raktės ir Sidabrės pilių santykis su geografiškai joms artimiausiomis Žagarės ir Upmalės žemėmis. Dauguma tyrinėtojų sutaria, kad Raktė priklausė Žagarės žemei, o Sidabrė skiriama Upmalei (A. Bielensteinas), Žagarei (J. Šliavas) arba laikoma atskira žeme (E. Vasiliauskas). Už Sidabrės skyrimą Upmalei kalba užuomina apie pastarosios ribas su Šiaulių žeme 1254 m. dalybų akte. Didelė Upmalės žemė buvo sudaryta iš kelių smulkesnių, iš kurių viena galėjo būti Sidabrė. E. Vasiliausko tyrinėjimų duomenimis riba tarp Žagarės ir Sidabrės žemių ėjo maždaug ties Vešėtinio upeliu.

Nuo A. Bylenšteino laikų (1892) buvo manoma, kad šiaurėje Žagarės žemė ribojosi su Silene, kuri įsiterpė tarp Žagarės ir Tervetės. Tačiau tokia Silenės lokalizacija nepagrįsta rimtesniais argumentais, o iš Eiliuotoje Livonijos kronikoje aprašytų Žiemgalos nukariavimo įvykių (1272, 1286–1289 m.) galima spręsti, kad Žagarės žemė (su centru Raktės pilyje) buvo Tervetės kaimynė. Gali būti, kad nemaža Žagarės žemės dalis buvo dabartinėje Latvijos teritorijoje ir tenai ji betarpiškai ribojosi su Tervete. Tuo tarpu Silenės reikėtų ieškoti labiau į pietus – jos centras greičiausiai buvo Šilėnų piliakalnis prie Kuršėnų (Šiaulių rajone). Į Rytus nuo Sidabrės, už Virčiuvio upelio, plytėjo Plonės (*Plane*) žemė – vinentelė Upmalei priklausiusi žemė, atskirai paminėta 1254 m. Upmalės dalybų akte.

Modeniečiui pavedė Vokietijoje skelbti kryžiaus žygį prieš pagonis, puldinėjančius Livoniją.

1236 m. rugsėjį Kalavijuočių ordino magistras Folkvinas su talkininkais įsiveržė į Lietuvą. Su grobiu grįžtančią vokiečių kariuomenę 1236 m. rugsėjo 22 d. Šiaulių mūšyje sutriuškino lietuviai. Pagal F. Benninghovo hipotezę, mūšis įvyko prie Jauniūnų kaimo (Joniškio r.), ties Mūšos ir Tautinio santaka. Tai buvo Lietuvos ir Žiemgalos paribio zona, todėl vokiečių pralaimėjimu pasinaudojo ir žiemgaliai. Jie mušė per Žiemgalą bėgančios vokiečių kariuomenės likučius ir nusikratė vokiečių valdžios.

Nepaisant to, Vilhelmas Modenietis dar bandė tvarkyti Žiemgalos reikalus. 1237 m. rugsėjo 17 d. jis paskelbė sprendimą dėl Livonijos vyskupysčių ribų į pietus nuo Dauguvos, kuriame Žiemgalos vyskupystės pie-

Žiemgalos teritorinė struktūra XIII amžiuje

Pirmasis žiemgalių sukilimas 1259 – 1272 m.

1259 m. žiemgaliai, vadovaujami Skabio, sukilo ir išvijo Ordino vaitus. 1259–1260 m. žiemę Vokiečių ordino, Livonijos vyskupų ir Talino danų kariuomenė bandė užimti Tervetę, o nepavykus, Vokiečių ordino kariuomenė pasistatė savo pilį Duobenėje (Rygos katedros kapitulos žemėje). Manoma, kad pilis buvo įrengta Mežakalno piliakalnyje, priešais kitoje Avyknės upelio pusėje esantį Inčėnų piliakalnį – žiemgalių Duobenės pilies vietą. Gali būti, kad apie tą patį laiką Rygos arkivyskupas Žagarės žemėje, priešais žiemgalių Raktės pilį, kitoje Švėtės upelio pusėje, dabartiniame Žagarės II piliakalnyje (Aukštadvario, arba Žvelgaičio kalne), irgi pasistatė savo pilį (ji minima 1271 m.). Archeologinių tyrinėjimų metu nustatyta, kad pilis Žagarės II piliakalnyje stovėjo tik XIII a. (XVI–XVIII a. šioje vietoje buvo Senosios Žagarės dvaras). Didelė trapecinė (artima kvadratu) piliakalnio aikštelė (50x55–68 m) būdinga vokiečių pilims ir visai nebūdinga baltų įtvirtinimams.

Jau 1260 m. pradžioje žemaičiai nesėkmingai bandė paimti Duobenės pilį. Tačiau po žemaičių 1260 m. liepos 13 d. laimėto Durbės mūšio kilus kuršių ir prūsų sukilimams, kryžiuočiai patys paliko Duobenę, nes Ordinas nebegalėjo aprūpinti pilies maistu. 1264 m. kryžiuočiai vėl pradėjo pulti Žiemgalą. Iš pradžių čia patyrė pralaimėjimą, 1265–1266 m. Žiemgalos šiaurėje jie pasistatė Mintaujos (Jelgavos) pilį, kuri tapo kovų su žiemgaliais baze.

1271 m. rugpjūčio 27 d., planuodamas Žiemgalos nukariavimą, Livonijos magistras Valteris Nordekas sudarė sutartį su Rygos arkivyskupu Albertu ir Rygos katedros kapitula, pagal kurias, jeigu kryžiuočiai per metus pastatys Tervetės arba kitą pilį, „kad per tai Žiemgala būtų gražinta katalikų tikėjimui ir pajungta Rygos bažnyčios valdžiai“, arkivyskupas įsipareigojo kryžiuočiams atiduoti savo Silenės arba Žagarės pilį, o kapitula – Duobenės arba Sparnės pilį. Po to kryžiuočiai greitai užėmė Tervetės pilį ir įkurdino joje savo įgulą. 1272 m. balandžio pabaigoje jie užėmė ir Mežuotnės pilį, o 1272 m. vasarą sudegino Raktę. Kritus trims pagrindiniams Žiemgalos centrams, žiemgaliai vėl pasidavė kryžiuočių valdžiai. 1272 liepos 6 d. jie su Ordinu sudarė pasidavimo sutartį, pagal kurią vėl įsipareigojo į savo piliis įsileisti vokiečių įgulas, mokėti duokles ir atlikti karo tarnybą. Vykdydama ankstesnį susitarimą Rygos katedros kapitula 1272 m. spalio 7 d. perleido Ordinui Duobenės pilį su sritimi. Ta proga sudarytame dalybų akte smulkiai aprašyta šių žemių sudėtis.

Antrasis žiemgalių sukilimas 1279–1290 m.

1279 kovo 5 d. Aizkrauklės mūšio su lietuviais metu žiemgaliai pasitraukė iš Livonijos kariuomenės, tuo prisidėdami prie lietuvių pergalės. 1279 m. pavasarį žiemgaliai sukilo. Sukilimui vadovavo kunigaikštis Nameisis, užėmęs Tervetės pilį. Nameisio vadovaujami žiemgaliai pripažino Lietuvos didžiojo kunigaikščio Traidenio valdžią ir veikė išvien su lietuviais. Vokiečių rankose vėl liko tiktai Mintauja.

Pagrindiniais žiemgalių pasipriešinimo centrais tapo Tervetės ir Duobelės pilys. 1281 m. rugpjūčio mėn., po ilgos Tervetės apgulos, Nameisis sutiko krikštytis ir mokėti duoklę kryžiuočiams, bet jų įgulos į pilį neįsileido.

Nameisis liko Traidenio vasalu ir 1281 m. rudenį Traidenio pavedimu vadovavo žygiui iki Christburgo Prūsijoje. Į Žiemgalą jis nebegrįžo (veikiausiai netrukus mirė), bet vokiečiai šį žygį traktavo kaip taikos sulaužymą.

1285–1286 m. žiemą, blokuodami Tervetės pilį, kryžiuočiai priešais ją, kitame Tervetės upelio krante, pasistatė Heiligenbergo pilį. Ji tapo naujo Žiemgalos užkariavimo forpostu. Į pagalbą Tervetei skubiai atėjo žemaičių kariuomenė, bet Heiligenbergo paimti neįstengė. Trečią dieną po žemaičių atsitraukimo žiemgaliai sudegino Tervetės pilį ir persikėlė į Raktę. Čia buvusi Tervetės įgula tęsė pasipriešinimą, kurio pagrindiniais centrais dabar tapo Raktės ir Duobelės pilys, nuolat puldinėjamos kryžiuočių iš Heiligenbergo.

1288–1289 m. žiemą jungtinė Livonijos kariuomenė atgabeno maisto Heiligenbergo įgulai. Dalis kariuomenės (600 vyrų) buvo pasiūsta užpulti Duobelės pilies, o, jai sugrįžus, visa 6000 vyrų kariuomenė puolė Raktę. Buvo sudeginti Duobelės ir Raktės pilių papiliai. Raktės puolimo metu minimi statūs apledėję piliakalnio šlaitai, papilį ir pilį jungę numetami tiltai. Aprašymas labiau atitinka Žagarės II piliakalnio situaciją – gali būti, kad po 1279 m. žiemgaliai buvo įsitvirtinę nebe Raktuvės piliakalnyje, o vokiečių statytoje naujojoje Žagarės pilyje, kuri tradiciškai vadinta Rakte. Čia tilpo ne tik Raktės, bet ir buvusi Tervetės pilies įgula, o jos puolimui prirėkė 10 kartų didesnės kariuomenės, nei puolant Duobelės pilį.

1289 m. pradžioje į pagalbą žiemgaliams atėjo Lietuvos kariuomenė. Žiemgaliai ir lietuviai bendromis jėgomis puolė Livoniją, Rygos arkivyskupo žemes. Tuo tarpu kryžiuočiai, pasinaudodami žiemgalių karių išvykimu, dar kartą puolė Žiemgalą. Įsiveržę į Žiemgalą kryžiuočiai pasidalino į dvi dalis: viena kariuomenės dalis (Kuršo pajėgos) puolė Duobelę ir dar kartą sudegino jos papilį, o kita pirmą kartą puolė Sidabrės pilį. Sidabrės papilio gyventojai buvo užklupti netikėtai. Kryžiuočiai surengė masines beginklių žmonių skerdynes: tik 20 moterų ir vyrų spėjo pasprukti į pilį, 250 buvo išžudyti, 60 paimta į nelaisvę. Atkaklus pilies gynėjų pasipriešinimas ir papilio gaisras sutrukdė tęsti apgulą, bet kryžiuočiai atsitraukė paėmę didelį grobį.

Po šio žygio tęsėsi nuolatiniai kryžiuočių puldinėjimai iš Heiligenbergo pilies, nukreipti prieš Duobelę ir Raktę. Buvo sutrikdytas visas žiemgalių ūkinis gyvenimas. Buvo nebeįmanoma apsėti laukus ir nuimti derlių, todėl iškilo bado grėsmė. Tai privertė žiemgalius iš pradžių sudeginti savo Duobelės pilį (dalis jos gynėjų pasitraukė į Raktę, kiti – į Lietuvą), o neilgai trukus apeisti ir Raktę. Išskankinti bado ir nuolatinių puldinėjimų Raktės gynėjai pasitraukė į Lietuvą, o paliktą pilį sudegino kryžiuočiai.

Ilgiausiai laikėsi Sidabrės pilis, į kurią, nukrypo visi kryžiuočių smūgiai. 1290 m. bado ir antpuolių išskankintų pilėnų tarpe įvyko skilimas: dalis nusprendė pasitraukti į Lietuvą, o kiti, norėję likti tėvynėje, užsidarė pilyje ir pasiuntė žinią Mintaujos komturui, kad sutinka pasiduoti. Atvykę kryžiuočiai nunioško Sidabrės apylinkes, sudegino pilį, o pasidavusius žiemgalius išsivedė į Mintaują.

Kryžiuočiai nebetino artimiausiu metu įsitvirtinti ištuštėjusiam krašte. Galutinai nuslopinę žiemgalių pasipriešinimą, jie sudegino ir savo forpostą Žiemgaloje – Heiligenbergą.

Žiemgalos padalinimas tarp Livonijos ir Lietuvos

Žiemgala liko tuščia žemė, skyrusi Livoniją nuo Lietuvos. Į jos teritoriją pretendavo ir Vokiečių ordinas, ir Lietuvos valdovai. Gediminas 1322–1323 m. titulavosi Žiemgalos kunigaikščiu ir kaltino Vokiečių ordiną tuo, kad jie žemes paverčia tyrais, kaip pavyzdį nurodydamas Žiemgalą. Išreikšdamas norą krikštytis jis prašė atsiųsti prūsų ir žiemgalių kalbas mokančių vienuolių.

Vienintelė vokiečių pilis Žiemgaloje ilgą laiką buvo Mintauja. Tik 1321 m. kryžiuočiai vėl pasistatė pilį Mežuotnėje, 1335 m. – Duobelėje (mūrinę), 1339 m. – Tervetėje. Apie tą patį laiką į mūrinę pilį perstatyta Mintauja. Tačiau 1345 m. lietuviai sunaikino Tervetę, o 1346 m. – Mežuotnę. XIV a. II pusėje kryžiuočiams Žiemgaloje liko tik Duobelė ir Mintauja.

XIV a. 6–7 dešimtmečiuose Upytės vietininko Vaišvilo pastangomis Lietuva užėmė nemažus plotus Žiemgalos ir Sėlos dykroje, iki linijos, ėjusios šiauriau Bauskės ir Viesytės upe bei iki Dauguvos intako Egluonos ištakų. Tas teritorijas XIV a. 7 dešimtmetyje Vokiečių ordinas buvo priverstas pripažinti Lietuvai – ši siena dar ir XVI a. dokumentuose minima bei aprašoma kaip Vaišvilo siena. Sėlos teritorijoje ji buvo aprašyta maždaug 1392 m. sudarytame dokumente, o jos atminimas dar buvo gyvas ir XVI amžiuje bei naudotas, kaip argumentas nustatant naują Lietuvos ir Livonijos sieną (nors XVI a. žmonių atmintyje ji „persislinko“ nuo Viesytės iki Susėjos upės).

1398 m. Salyno taikos sutartimi Vytautas Vokiečių ordino naudai atsisakė Žemaitijos iki Nevėžio ir vakarinės Vaišvilo siena apibrėžtos Žiemgalos – Sėlos teritorijos dalies. Tuomet Lietuvos ir Livonijos siena buvo išvesta beveik per pačią būsimųjų Biržų vietą (Tatulos – Apaščios linija). Tada prie Apaščios ežero ėmė kurtis Biržų laukas – Lietuvos atramos punktas pasienyje su Livonija, pirmą kartą paminėtas 1416 m. Livonijos magistro laiške.

1422 m. rugsėjo 27 d. Melno taikos sutartimi nustatyta, kad Lietuvos siena su Livonija nuo jūros turi eiti Šventosios upe, o toliau ribomis, „kuriuos nuo senovės saugomos tarp minėtų žemių“. 1426 m. birželio mėn. sutartimi sukonkretinta sienos atkarpa tarp Sidabrės kalno ir Baltijos jūros. Joniškių krašte siena ėjo keliu Joniškis–Žagarė. Sienos aprašyme kaip geografiniai orientyrai minimi Sidabrės ir Raktuvės kalnai (buvusių žiemgalių pilių vietos), priklausę Duobelės komtūrijai. Livonijos pusėje liko ir maždaug pusė Akmenės rajono, beveik visas Mažeikių rajonas, trečdalis Skuodo rajono. Rytinė sienos atkarpa buvo aprašyta atskirame dokumente, kuris neišliko, bet vėlesniais duomenimis ji ėjo iki 20 km piečiau dabartinės Lietuvos – Latvijos sienos. Pagal derybas su Livoniją vedusio Šedbaro Valimantaičio vardą ši siena buvo vadinama Šedbaro siena.

Po 1435 m. Pabaisko mūšio Lietuva nebesilaikė Šedbaro sienos ir pradėjo kolonizuoti žemes į šiaurę nuo jos. Dėl to prasidėjo pasienio konfliktai su Vokiečių ordinu, o nuo 1444 m. – ir derybos dėl naujos sienos. Kolonizacijos eigą Sėlos dykroje prižiūrėjo Užpalių ir Pienionių vietininkas Radvila Astikaitis, kuris ir pats tarp 1440 bei 1455 m. įsigijo valdų Biržų lauke.

1473 m. liepos 8 d. sutartimi Radvilos Astikaičio vadovaujama Lietuvos delegacija susitarė su Vokiečių ordino atstovais dėl naujos kompromisinės sienos – ji turėjo būti išvesta viduriu tarp Vaišvilo ir Šedbaro sienų, ir tik Mūšos bei Nemunėlio tarpupyje prisilaikoma Šedbaro sienos. Tai padėjo pagrindus iki šiol egzistuojančiai Lietuvos šiaurinei sienai, nors 1473 m. sutartyje ši siena aprašyta labai fragmentiškai ir derybos dėl jos sukonkretinimo užtruko iki 1587 m.

XV a. pab. – XVI a. pr. šalia Raktės ir Sidabrės piliaviečių susiformavo Senosios bei Naujosios Žagarės ir Joniškių miesteliai. E. Vasiliausko manymu, Joniškių krašto žiemgalių žemių gyvensenos tęstinumą rodo Žagarės, Joniškių ir Kriukų šnektų arealai, iš esmės sutampantys su Žagarės, Sidabrės ir Plonės žemių teritorijomis. Tačiau ištuštėjusioje Žiemgalos teritorijoje žiemgalių negalėjo likti daug. Didelė dalis šio krašto gyventojų čia atsikėlė XV–XVI a. vykusios vidinės kolonizacijos metu.

AKTAI

1.

1254 m. balandžio mėn. Vakarų Žiemgalos žemių dalybų tarp Rygos arkivyskupo Alberto ir Vokiečių ordino didžiojo magistro vietininko Eberhardo Zeino aktas.

Originalas – Kunigaikščių Čartoriskų bibliotekoje (*Biblioteka Książąt Czartoryskich*) Krokuvoje (perg. 25, 1254, N. J. 25); pergamento lapas su 10 antspaudų, pririštų žaliomis virvutėmis, iš kurių du nukritę: 1) Rygos arkivyskupo Alberto: „Albt. di. gra. archieps. Prus. baptizo. cetes. ovaru. ds. ablu. metes †“; 2) Rygos kapitulos: „Sigillum capituli Rigensis ecclesie †“; 3) *trūksta* (Vokietijos magistro?); 4) grafo Gerharo (herbas su „diligėlės lapu“, Nesselblatt): „[S. Johannis] et Gerardi comitum de Scow[enbg †]“ (laužtiniuose skliaustuose – dabar nutrupėjęs, bet 1886 m. M. Perlbacho dar fiksuotas tekstas); 5) Barmštedo riterio Otono (herbas su trimis kiaulių galvomis): „.....m Ottonis de Bar....“; 6) Kristus ir šventasis; legenda neįskaitoma, 7) *trūksta* (Rygos prepozito Hermano?); 8) Rygos dominikonų abato: „Sigill. abbati.... senfeld“; 9) dvasininkas priešais Mariją; legenda neįskaitoma; 10) Rygos komtūro (Viešpaties apreiškimas Marijai): „S. frat. commendat. in Riga“.

Skelbta: Dogiel, 1759, p. 19 (nr. 26); LUB, 1853, p. 345–346 (nr. 264); Perlbach, 1886, p. 14 (LUB teksto pataisymai ir antspaudų aprašymas); Bielenstein, 1892, p. 430 (nr. 33, fragm.); Būga, 1961, p. 253; SLVA, 1940, p. 362–363 (nr. 388); KGU, 2003, <https://www.herder-institut.de/go/qd-134b26>.

Albertus, miseratione Divina archiepiscopus Livonie, Estonie et Prutie, ac Rigensis ecclesie, Hermannus prepositus et capitulum Rigense, et Everardus preceptor Alemannie, summi magistri domus Theutonice in Livonia vices gerens, omnibus presentem paginam inspecturis in Christo Ihesu gaudium et salutem. Litteras domini pape, super donatione et divisione Semigallie nobis datas, habito discretorum consilio concorditer prosequentes, invocata Sancti Spiritus gratia, oratione premissa, per sortes in tres partes Semigalliam divisimus sub hac forma. Sillene et Sagera cum suis terminis ad Rigensem archiepiscopum, Dubene et Sparnene ad Rigense capitulum, Tervethene et Dubelene ad fratres domus Theutonicorum, cum decimis et iure patronatus ecclesiarum, et omni iure et emolumento temporalis perpetuo pertinebit, exceptis iuribus, que non possunt nisi per archiepiscopum vel archidiaconum^a exerceri. Si vero aliquas hereditates in parte alicuius nostrum venales fieri contigerit, has nullus ex nobis in preiudicium alterius sibi, nec emptionis aut alicuius alterius usurpationis titulo vendicabit. Acta sunt hec anno Domini m^occ^ol^{iiij}, mense Aprili, pontificatus nostri anno primo. Huius rei testes sunt hii, quorum sigilla inferius sunt appensa: Gerardus, comes Holtsatie, Otto

Albertas, Dievo galeistingumu Livonijos, Estijos ir Prūsijos bei Rygos bažnyčios arkivyskupas, prepozitas Hermanas bei Rygos kapitula ir Eberhardas, Vokietijos magistras, einantis Vokiečių namų didžiojo magistro pareigas Livonijoje, visiems šį lapą matysiantiems [siunčia] džiaugsmą ir pasveikinimą Kristuje Jėzuje. Arbitrų pasitarime darniai sekdami viešpaties popiežiaus raštu, mums duotu dėl Žiemgalos dovanojimo ir padalijimo, šaukdamiesi Šventosios Dvasios malonės, prieš tai pasimeldę, burtų keliu į tris dalis Žiemgalą padalijome tokiu būdu. Silenė¹ ir Žagarė² su jų sritimis – Rygos arkivyskupui, Duobenė³ ir Sparnenė⁴ – Rygos kapitulai, Tervetė⁵ ir Duobelė⁶ – Vokiečių namų broliams su dešimtinėmis ir bažnyčių patronato teise ir visomis teisėmis bei pasaulietine nauda amžinai priklausys, išskyrus teises, kuriomis negali naudotis niekas, išskyrus arkivyskupą arba arkidiaconą. O jeigu kokios nors paveldimos valdos kieno nors iš mūsų dalyje bus pardavinėjamos, niekas iš mūsų kitos pusės nenaudai nepretenduos į jas nei pirkimo, nei kokio nors kito uzurpavimo pretekstu. Tai sudaryta 1254 Viešpaties metais, balandžio mėnesį, mūsų pontifikato pirmaisiais metais. Šio reikalo liudininkai yra tie, kurių antspaudai yra žemiau prikabinoti: Gerhardas,

^a F. G. Bungė (LUB, 1853, p. 346) šį žodį skaitė „archidioecesim“, tačiau išnašoje paaiškino, kad vietoj jo, be abejonės, turi būti „archidiaconum“, kaip ir sekančiame (Upmalės dalybų) dokumente. Tačiau iš tiesų reikia skaityti „archidiaconum“, kaip teisingai pataisė dar A. Švabė (SLVA, 1940, p. 363). Originale šis žodis sutrum-pintas „archidič“ – dėl to teoriškai įmanomas skaitymas ir „archidi(a)c(onum)“, ir „archidi(oe)c(esim)“.

miles de Barmestede, frater Albertus, gordianus fratrum minorum, frater Arnoldus, prior fratrum predicatorum, Hermannus, prepositus Rigensis, et alii quam plures clerici et layci. Ut autem hec omnia inconvulsa permaneant et firma, presentem paginam sigilli nostri appensione una cum sigillo magistri^b Everardi, preceptoris Alemannie, qui eo tempore vices summi magistri domus Theutonicorum gerebat in Livonia, duximus confirmandam.

Holšteino grafas,⁷ Otonas, riteris iš Barmštedo,⁸ brolis Albertas, pranciškonų gvardijonas, brolis Arnoldas, dominikonų prioras, Hermanas, Rygos prepozitas, ir daugelis kitų dvasininkų ir pasauliečių. Taigi, kad visa tai liktų nepažeista ir tvirta, šį lapą liepėme patvirtinti, prikabinant mūsų antspaudą drauge su magistro Eberhardo, Vokietijos magistro, kuris tuo metu ėjo Vokiečių namų didžiojo magistro pareigas Livonijoje, antspaudu.

Komentarai

- ¹ Centras sietinas su Šilėnų piliakalniu prie Kuršėnų (Šiaurių raj.) (žr. Baranauskas T. Kur buvo žiemgalių Silenės žemė?).
- ² Žagarės miestelis su 2 piliakalniais Jonišio raj.
- ³ Žemės centras lokalizuojamas Incėnų (latv. *Incēnu*, arba *Dobes*) piliakalnyje, Vytinių pagaste, Aucės savivaldybėje (prie Kuokmuižos, vok. *Dobelsberg, Dobesberg*).
- ⁴ Žemės centras – Sparnų piliakalnis (latv. *Spārnu pilskalns*) Ylės pagaste, Aucės savivaldybėje, prie Sparnų ežero.
- ⁵ Tervetė (*Tērvete*) – savivaldybės centras su piliakalnių kompleksu. Ilgainiui vietovė pradėta vadinti vokiškai *Hofzumberg*, latviškai – *Kalnamuiža*. Istorinis pavadinimas gražintas tik XX a.
- ⁶ Duobelė (latv. *Dobele*, vok. *Doblen*) – dabar savivaldybės centras su žiemgalių pilies vietoje pastatyta vokiečių mūrine pilimi.
- ⁷ Holšteino grafas Gerhardas I (g. 1232, m. 1290), formaliai valdė Holšteiną kartu su savo broliu Johanu nuo 1239 m., kuomet jų tėvas Adolfas IV pasitraukė į pranciškonų vienuolyną. Juos iš pradžių globojo jų svainis (sesers Matildos vyras), Šlezvigo kunigaikštis (1232–1250) ir Danijos karalius (1250–1252) Abelis.
- ⁸ Otonas iš Barmštedo (1212 – 1269/1270) – žinomos Holšteino kilmingųjų giminės atstovas.

Prie 1254 m. dalybų aktų kabėję antspaudai (pagal Goetze 1854)

Rygos arkivyskupo Alberto Sverberio antspaudas 1254 m. (Goetze, 1854, lent.2:7)

Rygos arkivyskupystės katedros kapitulos antspaudas 1260 m. (Goetze, 1854, lent. 4:24)

^b Nuo šios vietos iki pabaigos tekstas po užlenkimu.

2.

1254 m. balandžio mėn. Upmalės dalybų tarp Rygos arkivyskupo Alberto ir Vokiečių ordino didžiojo magistro vietininko Eberhardo Zeino aktas.

Originalas – Latvijos nacionaliniame archyve (*Latvijas Nacionālais arhīvs*) Rygoje (p. 104, f. 5561, 2 apr., 3 lieta); pergamento lapas su 8 antspaudais, iš kurių 3 nukritę: 1) Rygos kapitulos: „Sigillum [capitu]li Rigensis ecclesie †“; 2) *trūksta* (likę tik skylutės nuo siūlų) 3) *trūksta* (likę raudoni siūlai); 4) Vokietijos magistro: „[S. pre]ceptoris Alemanie“; 5) *trūksta* (likę balti siūlai, ant kurių, 1840 m. duomenimis, kabėjo Rygos pranciškonų antspaudas); 6) Rygos dominikonų: „S. frm. pdicator. de Livonia“; 7) Daugavgrīvos vienuolyno abato: „[S]igillum abbatis de Dunemunde †“; 8) Uždengtas (Rygos pranciškonų?) antspaudas (1840 m. duomenimis šioje vietoje buvo likę tik raudoni siūlai).

Skelbta: Recke, 1840, p. 165–168; LUB, 1853, p. 347–348 (nr. 265); Bielenstein, 1892, p. 430–431 (nr. 34, fragm.); Būga, 1961, p. 255 (fragm.); SLVA, 1940, p. 363–364 (nr. 389); Altements, 1936, p. 165–168 (faksimilė, vertimas į latvių k.); KGU, 2003, <https://www.herder-institut.de/go/qc-71d47f>.

Albertus, miseratione Divina archiepiscopus Estonie, Lyvonie et Pruscie, ac Rigensis ecclesie, et Everardus, preceptor Alemannie, summi magistri domus Theutonicorum per Lyvoniā vices gerens, omnibus presentem paginam inspecturis in Christo Ihesu gaudium et salutem. Notum facimus universis, quod propter bonum pacis et concordie inter nos et fratres domus Theutonicorum terram, que Opemele dicitur, cum consensu capituli Rigensis, sortibus missis, invocata sancti Spiritus gracia, divisimus in tres partes. Que terre et possessiones archiepiscopo et que fratribus attineant, presenti pagine curavimus in robur perpetuum annotare. Prima itaque pars de Opemele est ex ista parte aque, que dicitur Semegallera, versus Dunam usque ad rivulum, qui Memela dicitur, et per ascensum illius rivuli versus Dunam usque ad terminos Medene. Secunda pars est, que per ascensum Memele ex altera parte et per ascensum aque Semegallera inter Memelam et Semegallera usque ad silvam, que Vere dicitur, ascendendo aquam Semegallera ex utraque parte usque ad terminos terrarum Opiten et Saulen. Hec siquidem due partes archiepiscopo et successoribus suis perpetuo pertinebunt. Tercia pars est a silva predicta per descensum Semegallera usque ad finem longe insule, que Longum Holmen vulgariter appellatur, inter illas partes, que sunt ex illa parte Semegallera, est divisio a flumine Semegallera subter silvam usque ad terram, que Plane dicitur, que etiam pertinet ad superiorem partem, et ab illa terra usque ad viciniorem terram cultam, et hec particula erit fratribus domus Theutonicorum, cum decimis et iure patronatus ecclesiarum et omni iure et emolumento temporalis perpetuo possidenda, exceptis iuribus, que non possunt nisi per archiepiscopum vel archi-

Albertas, Dievo gaillestingumu Estijos, Livonijos ir Prūsijos bei Rygos bažnyčios arkivyskupas, ir Eberhardas, Vokietijos magistras, einantis Vokiečių namų didžiojo magistro pareigas Livonijoje, visiems šį lapą matysiantiems [siunčia] džiaugsmą ir pasveikinimą Kristuje Jėzuje. Visiems pranešame, kad dėl taikos ir santarvės gėrybės tarp mūsų ir Vokiečių namų brolių žemę, kuri vadinama Upmale, sutinkant Rygos kapitulai, metus burtus, šaukiantis Šventosios Dvasios malonės, padalijome į tris dalis. Kurios žemės ir valdos arkivyskupui, o kurios broliams turi atitekti, pasirūpinome šiame lape užrašyti amžinai galiai. Taigi, pirmoji Upmalės dalis yra iš šios pusės upės, kuri vadinama Žiemgalių upe,¹ Dauguvos link, iki pat upelio, kuris vadinamas Nemunėliu,² ir šiuo upeliu aukštyn Dauguvos link iki pat Medenės ribų. Antroji dalis yra ta, kuri [ribojasi] aukštyn Nemunėliu iš kitos pusės ir aukštyn Žiemgalių upe tarp Nemunėlio ir Žiemgalių upės iki pat miško, kuris vadinamas Vere,³ aukštyn Žiemgalių upe iš abiejų pusių iki pat Upytės ir Šiaulių žemių ribų. Taigi, šios dvi dalys amžinai priklausys arkivyskupui ir jo įpėdinams. Trečioji dalis yra nuo minėto miško žemyn Žiemgalių upe iki pat ilgos salos, kuri liaudiškai vadinama Ilgaja sala,⁴ pabaigos; tarp tų dalių, kurios yra iš šios Žiemgalių upės pusės, padalinimas yra nuo Žiemgalių upės pusės žemiau miško iki pat žemės, kuri vadinama Plone,⁵ kuri dar priklauso aukštesniajai daliai, ir nuo šios žemės iki pat artimiausios gyvenamos žemės, ir ši dalelė bus amžinai valdoma Vokiečių namų brolių su dešimtinėmis ir bažnyčių patronato teise ir visomis teisėmis bei pasaulietine nauda, išskyrus teises, kuriomis negali naudotis niekas, išskyrus arkivyskupą

diaconum exerceri. Acta sunt hec anno Domini m^occ^oliiij^o, mense Aprili, pontificatus nostri anno primo. Huius rei testes sunt hii, quorum sigilla inferius sunt appensa: Gerardus, comes Holtsacie, Otto miles de Barmenstede, frater Albertus, gardianus fratrum minorum, frater Arnoldus, prior fratrum predicatorum; Hermannus, prepositus Rigensis suumque capitulum, et alii quam plures clerici et layci. Ut autem hec omnia inconvulsa maneat et firma, presentem paginam sigilli nostri appensione, una cum sigillo magistri Everardi preceptoris Alemannie, qui eo tempore vices summi magistri domus Theutonicorum gerebat in Lyvoniam, duximus roborandam.

arba arkidiakoną. Tai sudaryta 1254 Viešpaties metais, balandžio mėnesį, mūsų pontifikato pirmaisiais metais. Šio reikalo liudininkai yra tie, kurių antspaudai yra žemiau prikabinoti: Gerhardas, Holšteino grafas, Otonas, riteris iš Barmštedo, brolis Albertas, pranciškonų gvardijonas, brolis Arnoldas, dominikonų prioras, Hermanas, Rygos prepozitas, ir daugelis kitų dvasininkų ir pasauliečių. Taigi, kad visa tai liktų nepažeista ir tvirta, šį lapą liepėme patvirtinti, prikabinant mūsų antspaudą drauge su magistro Eberhardo, Vokietijos magistro, kuris tuo metu ėjo Vokiečių namų didžiojo magistro pareigas Livonijoje, antspaudu.

Komentarai

- ¹ Orig. *Semegallera* (t. y. *Semegaller A*, *Semegaller Aa*) – vokiškai užrašytas pavadinimas, kuriame „A“ („Aa“) reiškia „upę“ (senojoje vokiečių aukštaičių „aha“, viduramžių vokiečių aukštaičių „ahe“, gotų „ahva“, lotynų „aqua“ – vanduo, upė). „Žiemgalių upė“ atitinka dabartinę Mūšą-Lielupę.
- ² Dabar latviškai – *Mēmele*, lietuviškai – *Nemunėlis*. Latviškas variantas artimesnis XIII a. užrašymui, tačiau tikėtina, kad jis nėra senesnis, o tik įtakotas vokiško varianto. Vokiečiai analogiškai iškreipė ir Nemuno pavadinimą, o taip pat Heseno ir Bavarijos žemėse tekanti Miumlingo upė (Maino intakas) I amžiuje dar buvo vadinama Nemaninga (Pareinio krašte rastame įrašė minimi *explorat[ores] Nemaning[enses]*), o IX a. jau žinoma kaip *Mimininga*, dabar – *Mümling* arba *Mömling*. Taigi vokiečių tarčiai būdinga skiemenį „nem“ supaprastinti į „mem“. Vengiant vokiečių liežuvių supainiojančio priebalsių „n-m-n“ kaitaliojimosi, upėvardžiuose *Nemunas* ir *Nemunėlis* pirmoji „n“ pakeista „m“, o antroji – tiesiog praleista.
- ³ Nemunėlio-Mūšos tarpupis maždaug ties Biržais.
- ⁴ Orig. *Longum Holmen* (iš vokiečių „Lange Holm“ – Ilgoji sala). A. Bylenšteinas manė, kad tai – pailgas žemės ruožas tarp Lielupės žemupio ir jūros, tarp Sluokos ir Dauguvos žiočių (Bielenstein A. *Die Grenzen...*, S. 124–125), tačiau H. Bruiningkas ir N. Bušas nustatė, kad XIII a. viduryje Ilgaja, arba Didžiąja, vadinta Dauguvos upės sala, kuri 1211 ir 1226 m. dar vadinta Karaliaus sala (*Insula Regis*), nes priklausė vietiniams lyvių „karaliams“, o nuo 1288 m. – Duolės sala (*insula de Dolen*) pagal Rygos vyskupo vasalų Dolenų giminę (LGu, 1908, p. 22). Tiesa, H. Buiningkas ir N. Bušas pastebėjo, kad 1254 m. dalybų dokumento „Ilgoji sala“ gali būti ir netapati kitų dokumentų „Ilgajai salai“.
- ⁵ Žemė buvo ties Polonės upe, kuri teka Lietuvoje (Pakruojo raj.) ir Latvijoje (čia vadinama *Plānīte*), Ysliekio intakas.

Prie 1254 m. dalybų aktų kabėję antspaudai (pagal Goetze 1854)

Rygos prepozito Hermano antspaudas
1260 m. (Goetze, 1854, lent.4:21)

Vokietijos magistro antspaudas
1254 m. (Goetze, 1854, lent.1:5)

ALBERTVS

...fessionem animam Archiepiscopi liron...
...popee. Altemit summi...
...sue donatione...
...dusim sub hac forma...
...domi theur...
...petere. Si vero aliquando...
...infus sunt appula...
...nus p... ragon...

1254 m. balandžio mėn. Vakarų Žiemgalos žemių dalybų tarp Rygos arkivyskupo Alberto ir Vokiečių ordino didžiojo magistro vietininko Eberhardo Zeino aktas

1254 m. balandžio mėn. Upmalės dalybų tarp Rygos arkivyskupo Alberto ir Vokiečių ordino didžiojo magistro vietininko Eberhardo Zeino akto antra pusė

1259 m. vasario 13 d., Ananjis. Popiežius Aleksandras IV pakartoja Rygos šv. Marijos Magdaliėtės seserų cisterių vienuolynui prie šv. Jokūbo bažnyčios 1255 m. rugpjūčio 2 d. suteiktas privilegijas ir tiksliau išvardija jo valdas Padauguvyje ir Žiemgaloje.

Ši ir jai artimo turinio 1255 m. rugpjūčio 2 d. popiežiaus bulė paskelbtos P. Giocės 1854 m. pagal notaro Henriko Gerdės patvirtintą kopiją 1585 m. sudarytame rinkinyje „Liber privilegiorum collegii societatis Jesu Rigensis“, kuris saugotas Rygos miesto bibliotekoje (ms. nr. 61) (dabar – Latvijos akademinė biblioteka, *Latvijas Akadēmiskā bibliotēka*). Pagal šį nuorašą 1940 m. parengta ir A. Švabės 1255 m. bulės publikacija. Bulių originalai iki 1820 m. buvo saugomi Polocko jėzuitų kolegijos archyve, paskui perkelti į Rusijos Imperijos Vidaus reikalų ministerijos Užsienio konfesijų dvasinių reikalų departamento archyvą Sankt Peterburge, kur žuvo 1863 m. gaisro metu (LGU, 1908, p. 29). 1259 m. vasario 13 d. bulės tekstas skelbiamas pagal A. Švabės 1255 ir P. Giocės 1259 m. bulių publikacijas, nurodant jų skirtybes.

Skelbta: Goetze, 1854, p. 183–188 (nr. 11 – 1255 m. bulė), 197–198 (nr. 15 – su 1255 m. bule nesutampantys fragmentai); Minzloff, 1857, p. 432 (aprašymas pagal originalą); LUB, 1857, p. 51–55 (nr. 283 – 1255 m. bulė), 57–58 (nr. 338 – su 1255 m. bule nesutampantys fragmentai); Bielenstein, 1892, p. 434 (fragmentai); LGU, 1908, p. 29–31 (nr. 23, 1255 m. bulės fragmentai), 36–37 (nr. 27, fragmentai); SLVA, 1940, p. 384–387 (nr. 420, 1255 m. bulė).

Datavimas: nors pačioje bulėje nurodyta 1259 m. vasario mėn. data, H. Bruiningkas ir N. Bušas ją datuoja 1260 m., įrodinėdami, kad popiežiaus kurijoje datavimui buvo naudojamas Apreiškimo stilius (arba *Calculus Florentinus*), pagal kurį metų pradžia laikoma kovo 25 d. (LGU, p. 36). Tačiau panagrinėjęs kitas popiežiaus Aleksandro IV bules, tokiai išvadai sunku pritarti (plg. *Popiežių bulės dėl Kryžiaus žygių prieš prūsus ir lietuvius XIII a.*, parengė E. Gudavičius, A. Nikžentaitis, Vilnius, 1987, p. 142–168). Rygos nuoraše trūkstantį tikslų datą (vasario 13 d.) pagal originalą, saugotą Sankt Peterburge, nurodė R. Minclofas (R. Minzloff) 1856 m.

Alexander episcopus, servus servorum Dei, dilectis in Christo filiabus abbatisse^a monasterii sancti Iacobi Rigensis eiusque sororibus, tam presentibus quam futuris, regularem vitam professis, in perpetuum memoriam. Religiosam vitam eligentibus apostolicum convenit adesse subsidium, ne forte cuiusvis temeritatis incursus aut eas a proposito revocet, aut robur, quod absit, sacre religionis enervet. Eapropter, dilecte in Christo filie, vestris iustis postulationibus clementer annuimus, et monasterium sancte Dei genitricis et virginis Marie ac sancti Iacobi Rigensis, in quo Divino estis obsequio mancipate, sub beati Petri et nostra protectione suscipimus et presentis scripti privilegio communimus. In primis siquidem statuantes, ut ordo monasticus, qui, secundum Deum et beati Benedicti regulam atque institutionem Cisterciensium fratrum, a nobis post concilium generale susceptam, in eodem monasterio institutus esse dinoscitur, perpetuis ibidem temporibus inviolabiliter observetur. Preterea quascunque possessiones, quecunque bona idem monasterium in presentiarum iuste ac canonice possidet

Aleksandras, vyskupas, Dievo tarnų tarnas, mylimosioms dukroms Kristuje, Rygos švento Jokūbo vienuolyno abatei ir jos seserims, ir esančioms, ir būsimosioms, vienuolišką gyvenimą gyvenančioms, amžinam atminimui. Pasirenkančioms religingą gyvenimą dera gauti apaštališkąją paramą, kad, kartais kieno nors beprotybei užgriuvus, arba jas nuo pavojaus apsaugotų, arba šventosios religijos tvirtybė, ko te nebūnie, nesusilpnėtų. Dėl to, mylimosios dukros Kristuje, jūsų teisingiems prašymams maloningai pritarėme, ir Rygos šv. Dievo motinos ir mergelės Marijos bei šv. Jokūbo vienuolyną, kuriame dieviškajai tarnybai esate atsidavę, paimame į šventojo Petro ir mūsų globą, ir šio rašto privilegija sustipriname. Taigi visų pirma nustatome, kad vienuoliškas ordinas, kuris, pagal Dievą ir šventojo Benedikto regulą, o taip pat brolių cisterių nuostatus, mūsų po visuotinio susirinkimo priimtus, yra pripažįstamas įkurtu tame pačiame vienuolyne ir tenai visiems laikams turi būti nepažeidžiamai puoselėjamas. Be to, kokias tik valdas, kokius tik dvarus tas vienuo-

^a 1255 m. bulėje: *priorisse*.

aut in futurum concessione pontificum, largitione regum vel principum, oblatione fidelium seu aliis iustis modis, prestante Domino poterit adipisci, firma vobis et eis, qui vobis successerint, et illibata permaneant. In quibus hec propriis duximus exprimenda vocabulis. Locum ipsum, in quo prefatum monasterium situm est, cum omnibus pertinentiis suis. ^bTerras, quas habetis in loco, qui dicitur Thamegal. Grangias duas cum pertinentiis earundem, quas habetis in loco, qui dicitur Blumendal. Insulam, que vulgariter Dünelholm appellatur, quam habetis iuxta civitatem Rigensem. Agros, quos habetis prope civitatem eandem, in loco Ukedesol vulgariter appellato. Decimas, terras, possessiones, prata, nemora et pascua, que habetis in villa, que dicitur Paepolde. Terram, quam habetis prope fluvium, qui nominatur Duna, quinquaginta mensuras terrarum, que Unci vulgariter nominantur, quas habetis in loco, Herseke communiter appellato, et totidem mensuras in loco, qui Upemelle nominatur. Centum uncas in Semigalia, in locis, Gascegole et Serpen vulgariter nominatis, cum pratis, terris, nemoribus, usuagiis et pascuis, in bosco et plano, in aquis et molendinis, in viis et semitis, et omnibus aliis libertatibus et immunitatibus suis. ^b Sane novalium vestrarum, que propriis sumptibus colitis, de quibus aliquis hactenus non percepit, sive de hortis et virgultis et piscationibus vestris, seu de nutrimentis animalium vestrarum, nullus a vobis decimas exigere vel extorquere presumat. Liceat quoque personas vobis liberas et absolutas, e seculo fugientes, ad conversionem recipere et eas absque contradictione aliqua retinere. Prohibemus insuper, ut nulli sororum vestrarum post factam in monasterio vestro professionem fas sit sine abbatisse^c sue licentia de eodem loco discedere, discedentem absque communium litterarum vestrarum cautione nullus audeat retinere. Illud districtius inhibentes, ne terras seu quodlibet beneficium ecclesie vestre collatum liceat alicui personaliter dari seu alio modo alienari absque consensu totius capituli vel maioris aut senioris partis ipsius. Si que vero donationes aut alienationes aliter, quam dictum est, facte fuerint, eas irritas esse censemus. Insuper autoritate apostolica inhibemus, ne ullus episcopus vel quilibet alia persona ad synodos vel conventus forenses vos ire vel iudicio seculari de ves-

lynas dabar teisėtai ir kanoniškai valdo, arba ateityje popiežių leidimu, iš karalių ar kunigaikščių dosnumo, tikinčiųjų dovanų arba kitais teisėtai būdais, Viešpačiui leidžiant, pajėgs įsigyti, tai tvirtai ir nepažeidžiamai liks jums ir tiems, kurie iš jūsų paveldės. Iš jų šias liepėme aprašyti tokiais žodžiais. Pačią vietą, kurioje minėtas vienuolynas yra pastatytas, su visais jos priklausiniais. ⁹ Žemes, kurias turite vietovėje, kuri vadinama Tamegare.¹ Du dvarus (grangijas) su jų priklausiniais, kurias turite vietovėje, kuri vadinama Bliumendaliu.² Salą, kuri liaudiškai vadinama Diunelholmu, kurią turite greta Rygos miesto.³ Laukus, kuriuos turite prie to paties miesto, vietovėje, liaudiškai vadina moje Ukedesolu.⁴ Dešimtines, žemes, valdas, pievas, miškus ir ganyklas, kurias turite kaime, kuris vadinamas Pepolde.⁵ Žemę, kurią turite prie upės, vadinamos Dauguva, penkiasdešimt žemės matų, kurie liaudiškai vadinami žagrėmis, kuriuos turite vietovėje, visuotinai vadina moje Jersika,⁶ ir tiek pat matų vietovėje, kuri vadinama Upmale.⁷ Šimtą žagrų Žiemgaloje, liaudiškai vadina mose Guostaglio ir Šiurpės vietovėse,⁸ su pievomis, žemėmis, miškais, naudmenomis ir ganyklomis, su medžiais ir plynėmis, vandenimis ir malūnais, keliais ir takais, ir visomis kitomis jų laisvėmis bei imunitetais.⁹ Tuo tarpu nuo jūsų dirvonų, kuriuos savo lėšomis įdirbate, iš kurių kiti iki šiol negavo naudos, arba nuo daržų ir krūmynų bei jūsų žvejybos vietų, arba nuo jūsų gyvulių pašaro, niekas tenedrįsta iš jūsų reikalauti ar išgauti dešimtinių. Taip pat tebūnie jums leista laisvus ir išlaisvintus asmenis, bėgančius nuo pasaulio, priimti atsivertimui [į vienuolišką gyvenimą] ir juos be jokių prieštaravimų pasilikti. Be to, nurodome, kad nė vienai iš jūsų seserų, davusiai įžadus jūsų vienuolyne, nebūtų leidžiama be savo abatės leidimo išeiti iš tos vietos, o išeinančios be jūsų bendrų raštų patvirtinim o niekas tenedrįsta pasilikti. Dar griežčiau draudžiame, kad žemes ar kokią nors beneficiją, suteiktą jūsų bažnyčiai, būtų leidžiama kam nors asmeniškai atiduoti arba kitu būdu perleisti be visos kapitulos, arba didesniosios ar išmintingesniosios jos dalies, sutikimo. O jeigu kokie nors dovanojimai ar perleidimai kitaip, nei pasakyta, būtų atlikti, juos skelbiame negaliojančiais. Be to, apaštališkąja valdžia nurodome, kad joks vysku-

^b 1255 m. bulėje: „In diocesi Rigensi in contrata, que Semigallia nominatur, quinquaginta uncas terrarum; in contrata, que dicitur Opemelle, eiusdem diocesis, quinquaginta uncas terrarum; in contrata, que Gerceke nuncupatur, dicte diocesis, quinquaginta uncas terrarum; in diocesi Lubicensi medietatem decimarum, quam habetis in parochia, que dicitur Beceberge; medietatem molendini, quod situm est in flumine, Buarchole vulgariter appellato, cum suis pratis, nemoribus, usuagiis et pascuis, in bosco et plano, in aquis et molendinis, in viis et semitis, et omnibus aliis libertatibus et immunitatibus suis.“

^c 1255 m. bulėje: *priorisse*.

tra propria substantia vel possessionibus vestris subiacere compellat, nec ad domos vestras causa ordines celebrandi, causas tractandi vel aliquos conventus publicos convocandi venire presumat, nec regularem electionem abbatissē^d vestre impediat, aut de instituenda vel removenda ea, que pro tempore fuerit, contra statuta Cisterciensis ordinis se aliquatenus intromittat. Pro consecrationibus vero altarium vel ecclesiarum, sive pro oleo sancto vel quolibet ecclesiastico sacramento nullus a vobis sub obtentu consuetudinis vel alio modo quicquam audeat extorquere, sed hec omnia gratis vobis diocesanus episcopus impendat. Alioqui liceat vobis, quemcunque malueritis catholicum adire antistitem, gratiam et communionem sedis apostolice habentem, qui nostra fretus autoritate vobis, quod petitur, impendat. Quodsi sedes diocesanī episcopi forte vacaverit, interim omnia ecclesiastica sacramenta a vicinis episcopis accipere libere et absque contradictione possitis, sic tamen, ut ex hoc in posterum proprio episcopo nullum preiudicium generetur. Quia vero interdum proprii episcopi copiam non habetis, si quem episcopum, Romanorum^e sedis, ut diximus, gratiam et communionem habentem, et de quo plenam notitiam habeatis, per vos transire contigerit, ab eo benedictiones vasorum et vestium monialium, consecrationes altarium autoritate sedis apostolice recipere valeatis. Porro si episcopi, vel alii ecclesiarum rectores in monasterium vestrum, vel personas inibi constitutas, suspensionis, excommunicationis vel interdicti sententiam promulgaverint sive etiam in mercenarios vestros pro eo, quod decimas, sicut dictum est, non persolvitis, sive aliqua occasione eorum, que ab apostolica benignitate vobis indulta sunt, seu benefactores vestros pro eo, quod aliqua vobis beneficia vel obsequia ex charitate prestiterint vel ad laborandum adiuverint in illis diebus, in quibus vos laboratis et alii feriantur, eandem sententiam protulerint, ipsam, tanquam contra sedis apostolice indulta prolatam, decernimus irritandam, nec littere ille firmitatem habeant, quas tacito nomine Cisterciensis ordinis et contra indulta apostolicorum privilegiorum constiterit impetrari. Preterea cum commune interdictum terre fuerit, liceat vobis nihilominus in vestro monasterio, exclusis excommunicatis et interdictis, Divina officia celebrare. Paci quoque et tranquillitati vestre paterna in posterum sollicitudine providere volentes, autoritate apostolica prohibemus, ut infra clausuras locorum seu grangiarum vestrarum nullus rapinam seu furtum facere, ignem appone-

pas ar koks nors kitas asmuo viešuosiuose sinoduose ar teismuose negali jūsu priversti paklusti pasaulietinei rūstybei ar teismui dėl jūsu turto ar valdų, ir tenedrįsta jeiti į jūsu namus nei dėl nurodymų vykdymo, bylų nagrinėjimo nei dėl kokių nors viešų teismų sušaukimo, ir tenetrukdo teisėtiems jūsu abatės rinkimams, arba bet kokiu mastu tenesikiša, priešingai Cistersų ordino statutui, į jos laikiną paskyrimą arba pašalinimą. O už altorių ar bažnyčių pašventinimus, arba už šventą aliejų ar kokį nors bažnytinį sakramentą niekas tenedrįsta, prisidengus papročiu ar kitu būdu, ko nors iš jūsu reikalauti, tačiau visa tai diecezijos vyskupas jums turėtų nemokamai suteikti. Kitu atveju tebūnie jums leista kreiptis į kurį tik panorėsite aukštą katalikų dvasininką, turintį apaštališkojo sosto malonę ir komuniją, kuris, pasikliaudamas mūsų valdžia, kaip prašoma, turėtų suteikti. Bet jeigu atsitiktų taip, kad diecezijos vyskupo vieta būtų neužimta, tuo metu visus bažnytinis sakramentus laisvai ir be jokių prieštaravimų galėtumėte priimti iš kaimyninių vyskupų, tačiau taip, kad iš to ateityje nekiltų joks precedentas savajam vyskupui. Tačiau, kadangi kartais jūs neturite savo vyskupo išteklių, jeigu kokiam nors vyskupui, kaip sakėme, turinčiam romėnų sosto malonę ir komuniją, ir kurį gerai pažinotumėte, pasitaikys keliauti pro jus, apaštališkojo sosto valdžia galėtumėte iš jo priimti vienuoliškų indų ir drabužių palaiminimus, altorių pašventinimus. Be to, jeigu vyskupai arba kiti bažnyčių valdytojai jūsu vienuolynui arba ten esantiems asmenims, arba taip pat jūsu darbininkams, paskelbtų suspendavimo, ekskomunikavimo arba interdikto bausmę už tai, kad dešimtinių, kaip yra pasakyta, neduodate, arba dėl kito atvejo, kuris apaštališkąja malone jums yra leistas, arba tą pačią bausmę paskelbtų jūsu geradariams už tai, kad jie iš mielaširdingumo suteiktų jums malonę arba paslaugą arba padėtų dirbti tomis dienomis, kuriomis jūs dirbate, o kiti ilsisi, ją, kaip paskelbtą prieš apaštališkojo sosto leidimą, skelbiame negaliojančia, ir tegul tie raštai, kurie buvo surašyti nutylėjus Cistersų ordino vardą ir prieštaraujant apaštališkųjų privilegijų leidimams, neturės galios. Be to, tuo metu, kai bus paskelbtas bendras žemės interdiktas, nepaisant to tebūnie jums leista savo vienuolyne, išskyrus ekskomunikuotuosius ir interdikuotuosius, atlikti kasdienes maldas. Taip pat, rūpestingai norėdami ateityje užtikrinti jūsu tėvonijai taiką ir ramybę, apaštališkąja valdžia įsakome, kad jūsu vietovių arba dvarų ribose niekas nevykdytų grobimų arba vagysčių, nedrįstų padegti,

^d 1255 m. bulėje: *priorisse*.

^e Pataisyta, nuoraše – *Romanum* (LUB ir SLVA taisė į *Romanae*).

re, sanguinem fundere, hominem temere capere vel interficere, seu violentiam audeat exercere. Preterea omnes libertates et immunitates a predecessoribus nostris, Romanis pontificibus, ordini vestro concessas, nec non libertates et exemptiones secularium exactationum, a regibus vel principibus, vel aliis fidelibus, rationabiliter vobis indultas, auctoritate apostolica confirmamus et presentis scripti privilegio communimus. Decernimus ergo, ut nulli omnino hominum liceat prefatum monasterium temere perturbare, aut eius possessiones auferre, vel ablatas retinere, minuere seu quibuslibet vexationibus fatigare, sed omnia integra conserventur, earum, pro quarum gubernatione ac sustentatione,^f concessa sunt, usibus omnimodis profutura, salva sedis apostolice auctoritate, et in predictis decimis moderatione concilii generalis. Si qua igitur in futurum ecclesiastica secularive persona, hanc nostre constitutionis paginam sciens, contra eam temere venire temptaverit, secundo tertiove commonita, nisi erratum suum congrua satisfactione correxerit, potestatis honorisque sui careat dignitate, reamque se Divino iudicio existere de perpetrata iniquitate cognoscat, et a sacratissimo corpore ac sanguine Dei et Domini Redemptoris nostri Iesu Christi aliena fiat atque in extremo examine districte subiaceat ultioni. Cunctis autem eidem loco sua iura servantibus sit pax Domini nostri Iesu Christi, quatenus et hic fructum bone actionis percipiant et apud districtum iudicem premia eterne pacis inveniant. Ego Alexander, catholice ecclesie episcopus. Ego frater Ioannes, ecclesie sancti Laurentii in Lucina presbyter cardinalis. Ego frater Hugo, ecclesie sancte Sabine presbyter cardinalis. Ego Odo, Tusculanus episcopus. Ego Stephanus, Prenestinus episcopus. Ego Richardus, sancti Angeli diaconus cardinalis.^j Ego Octavianus, sancte Marie, Ottobonus,^g sancti Adriani diaconus cardinalis. Datum Anagine, per manum magistri lordani, sancte Romane ecclesie vicecancellarii et notarii, [idus] Februarii,^h indictione ii, incarnationis Dominice anno m^occ^olviii^o, pontificatus vero domini Alexandri pape III [anno quinto].^j

pralieti kraują, staiga suimti arba nužudyti žmogų, arba panaudoti prievartą. Be to, visas laisves ir imunitetus mūsų pirmtakų, Romos pontifikų, jūsų ordinui suteiktus, o taip pat pasaulietinių prievolių laisves ir išimtis karalių arba kunigaikščių ar kitų tikinčiųjų apgalvotai jums leistas, apaštališkąją valdžią patvirtiname ir šio rašto privilegija sustipriname. Taigi skelbiame, kad visiškai jokiam žmogui neleidžiama minėto vienuolyno trikdyti arba jo valdų nusavinti arba nusavintų pasilikti, kenkti arba varginti kokiais nors neramumais, bet tegul viskas išlieka nepažeista jų, kurių valdymui ir išlaikymui yra suteikta, suteikiant visokeriopą pagalbą, nepažeidžiant apaštališkojo sosto valdžios, ir, dėl minėtų dešimtinių, visuotinio susirinkimo nurodymo. Taigi, jeigu ateityje koks nors bažnytinis ar pasaulietinis asmuo, žinantis apie šį mūsų nutarimo lapą, staiga pabandytų priešingai jam elgtis, jeigu antrą ar trečią kartą įspėtas savo klaidų deramu atsiprašymu nebus pataisęs, tepraranda savo valdžios ir garbės padėtį, ir tesužino, kad Dievo teisme tampa kaltinamuoju ir tebūna atskirtas nuo švenčiausiojo Dievo ir mūsų Viešpaties išganytojo Jėzaus Kristaus kūno ir kraujo, o taip pat paskutiniame teisme tesulaukia griežtos bausmės. O visiems, tai pačiai vietai savo teises saugantiems, tebūnie mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus taika, kol ir čia gero darbo vaisių gautų, ir pas griežtą teisėją amžinos taikos dovaną surastų. Aš, Aleksandras, Katalikų bažnyčios vyskupas. Aš, brolis Jonas, šventojo Lauryno Liucinoje bažnyčios kardinolas kunigas.¹⁰ Aš, brolis Hugonas, Šv. Sabinos bažnyčios kardinolas kunigas.¹¹ Aš, Odonas, Tuskulano vyskupas.¹² Aš, Steponas, Palestrinos vyskupas.¹³ Aš, Rikardas, Šv. Angelo kardinolas diakonas.¹⁴ Aš, Oktavianas, Šv. Marijos,¹⁵ Ottobonas, Šv. Adriano kardinolas diakonas.¹⁶ Duota Ananijje, per magistro Jordano, Šv. Romos bažnyčios vicekanclerio ir notaro, rankas, [per] vasario [idas], II indikto, Viešpaties įsikūnijimo 1259 metais, o pono popiežiaus Aleksandro IV pontifikato [penktaisiais metais].¹⁷

^f Nuoraše – *sustentatione*.

^g Pataisyta, originalioje publikacijoje – *Occobonus*.

^h Prieš žodį *Februarii* nuoraše trūksta dienos pagal romėnišką kalendorių. 1856 m., pagal tuo metu dar buvusį originalą, R. Minclofas nurodė vasario 13 d., kas atitiktų datavimą *idus Februarii*.

ⁱ Nuoraše žodžių, įrašytų laužtiniuose skliausteliuose, trūksta, bet jie atstatomi pagal kitų bulių formuluotes, žinant, kad Aleksandro IV pontifikato pradžia skaičiuojama nuo jo vainikavimo 1254 m. gruodžio 20 d.

^j 1255 m. bulėje: „*Ego Petrus, sancti Georgii ad velum aureum diaconus cardinalis. Ego Ioannes, sancti Nicolai in carcere Tulliano diaconus cardinalis. Datum Anagine per manum Guill[ielm]i, magistri scholarum Parmensium, sancte R[omane] ecclesie vicecancellarii, iiii^o nonas Augusti, indictione xiii^o, incarnationis Dominice anno m^occ^olv^o, pontificatus vero domini Alexandri pape iiii anno primo*“.

Komentarai

- ¹ *Thamegal*, kituose dokumentuose vadinama *Tamegare*, *Thamagar*, buvo Dauguvos sala, greičiausiai dabartinė Klyversala (latv. Klīversala, vok. Klüversholm) Rygoje (Bielenstein, 1892, p. 39). Šią vietovę cistersėms padovanojo vyskupas Albertas 1259 m., teikdamas joms papildomas valdas (LUB, 1853, p. 424, nr. 336).
- ² *Blumendal (Blomendal)* – Dauguvos sala (Bielenstein, 1892, p. 124–125). Pirmasis dvaras joje cistersėms buvo padovanotas arkivyskupo Alberto 1257 m. gegužės 1 d. raštu (LUB, 1853, p. 389, nr. 300), antrasis – 1259 m. raštu (LUB, 1853, p. 424, nr. 336).
- ³ Padovanota arkivyskupo Alberto 1257 m. (LUB, 1853, p. 389, nr. 300).
- ⁴ Nelokalizuota vietovė prie Rygos. Vienintelė Rygos cistersių valda, gauta ne iš arkivyskupo Alberto dovanojimų (Trops H. *Rīgas sv. Marijas magdalēnas cisterciešu māsu klosteris*, Rīgā, 1943, p. 21, http://www.magdalenasdraudze.lv/wp-content/uploads/2011/12/Marijas_Magdalenas_Baznicas_Vesture.pdf).
- ⁵ Padovanotas (*Pepholt*) arkivyskupo Alberto 1257 m. (LUB, 1853, p. 389, nr. 300).
- ⁶ 50 žagrių Jersikoje vienuolėms padovanojo arkivyskupas Albertas 1257 m. (LUB, 1853, p. 389, nr. 300), tačiau jos minimos jau 1255 m. popiežiaus bulėje. Žagrė – vienos valstiečių šeimos (viena žagre) dirbamas žemės plotas (žr. Łowmiański H. *Studia nad poczqtkami społeczeństwa i państwa litewskiego*, Wilno, 1931, s. 185–186).
- ⁷ 50 žagrių Upmalėje padovanojo arkivyskupas Albertas 1257 m. (LUB, 1853, p. 389, nr. 300), tačiau jos minimos jau 1255 m. popiežiaus bulėje.
- ⁸ Guostagalio apygardos centras siejamas su Guostagalio kaimu ir greta esančiu Tričių piliakalniu (Pakruojo raj.), Šiurpė (*Serpen*) – su Peleniškių piliakalniu, esančiu prie Šiurpės upelio. 100 žagrių Žiemgaloje (tik neįvardydamas konkrečių vietovių pavadinimų) cistersėms padovanojo arkivyskupas Albertas 1257 m. (LUB, 1853, p. 389, nr. 300). 1255 m. popiežiaus bulėje Žiemgaloje minima tik 50 žagrių. Iš to galima spręsti, kad 1255 m. cistersėms dar priklausė tik viena iš šių dviejų vietovių, o kiekvienoje iš jų buvo po 50 žagrių (ir atitinkamai valstiečių šeimų).
- ⁹ 1255 m. bulėje: „*Rygos diecezijoje, srityje, kuri vadinama Žiemgala, penkiasdešimt žagrių žemės; srityje, kuri vadinama Upmale, tos pačios diecezijos, penkiasdešimt žagrių žemės; srityje, kuri vadinama Jersika, minėtos diecezijos, penkiasdešimt žagrių žemės; Liubeko diecezijoje pusę dešimtinių, kurių turite parapijoje, vadinamoje Becebergu, pusę malūno, kuris yra prie upės, liaudiškai vadinamos Buarchole, – su jų pievomis, miškais, naudmenomis ir ganyklomis, su medžiais ir plynėmis, vandenimis ir malūnais, keliais ir takais, ir visomis kitomis jų laisvėmis bei imunitetais.*“ *Beceberge* (taisant į *Veceberge*) tapatinamas su Mažuoju Vėzenbergu (Klein Wesenberg) prie Travės upės, 10 km į pietvakarius nuo Liubeko (LGU, 1908, p. 36).
- ¹⁰ Jonas iš Toledo (angl. *John of Toledo*) – anglų kilmės kardinolas, cistersų abatas, Romos Šv. Lauryno Liucinoje (*San Lorenzo in Lucina*) bažnyčios kardinolas kunigas 1244–1262 m., kardinolų kolegijos dekanas 1273–1275 m.
- ¹¹ Hugonas (pranc. *Hugues de Saint-Cher*), prancūzų kilmės, pirmasis kardinolas iš Dominikonų ordino, Romos Šv. Sabinos (*Santa Sabina*) bažnyčios kardinolas kunigas 1244–1261 ir 1262–1263 m.
- ¹² Odonas iš Šatoru (pranc. *Eudes de Châteauroux*) – prancūzų kilmės kardinolas, Tuskulano vyskupas 1244–1273 m. (realus vyskupystės centras nuo 1191 m. – Fraskatis), kardinolų kolegijos dekanas 1254–1273 m.
- ¹³ Steponas Banča (vengr. *Bánca István*) – pirmasis vengrų kilmės kardinolas, Palestrinos vyskupas 1251–1268 m., prieš tai – Vengrijos kancleris (1238–1240), Estergomo arkivyskupas (1242–1252).
- ¹⁴ Rikardas Anibaldis (it. *Riccardo Annibaldi*) – Romos Šv. Angelo Peskerijoje (*Sant'Angelo in Pescheria*) bažnyčios kardinolas diakonas 1237–1276 m.
- ¹⁵ Oktavianas Ubaldinis (it. *Ottaviano degli Ubaldini*) – Šv. Marijos Plačiojoje gatvėje (*Santa Maria in Via Lata*) bažnyčios kardinolas diakonas 1244–1273 m.

- ¹⁶ Otobonas (it. *Ottobono Fieschi*) – Romos Šv. Adriano (*Sant'Adriano al Foro*) bažnyčios kardinolas diakonas (1251–1259), mėnesį prieš mirtį išrinktas popiežiumi kaip Adrianas V (1276 m. liepos 11 – rugpjūčio 18 d.).
- ¹⁷ 1255 m. bulėje: „*Aš Petras, švento Jurgio Velabre kardinolas diakonas. Aš Jonas, švento Mikalojaus Tulijaus kalėjime kardinolas diakonas. Duota Ananjyje per Guljelmo, Parmos universiteto magistro, šventosios Romos bažnyčios vicekanclerio, rankas, 4 dienas prieš rugpjūčio nonas, XIII indikto, Viešpaties įsikūnijimo 1255 metais, o pono popiežiaus Aleksandro IV pontifikato pirmaisiais metais*“.

Popiežiaus Aleksandro IV švininė bulė

1272 m. spalio 7 d. Žiemgalių Duobenės ir Sparnenės žemių dalybų tarp Rygos prepozito Jono bei Rygos katedros kapitulos ir Vokiečių ordino Livonijos krašto magistro Valterio, aktas.

Originalas pirmųjų publikacijų metu buvo saugomas Sankt Peterburgo imperatoriškojoje bibliotekoje, šiuo metu – Vyriausiojo senųjų aktų archyvo Varšuvoje (*Archiwum Głównie Akt Dawnych w Warszawie*) Pergamentinių dokumentų rinkinyje (nr. 4505); pergamento lapas su 6 antspaudais, iš kurių 3 nukritę: 1) Rygos kapitulos: „[Sigillum Capituli] Rigensis Ecclesie“; 2) *trūksta* (1845 m. čia minimas Livonijos krašto magistro antspaudas); 3) Kuldygos komtūro (Marija su kūdikėliu Jėzumi): „S. Comendatoris Goldigen. t“ (1845 m. įvardijamas penktuoju); 4) Rygos komtūro (Viešpaties apreiškimas Marijai): „S. frat. commendat. in Riga t“; 5) *trūksta* (1845 m. ketvirtoje pozicijoje minimas dabar prie šio dokumento nerandamas Mintaujos komtūro antspaudas, bet jo aprašymas labiau atitinka Rygos komtūro antspaudą, nei iš 1271 m. žinomą Mintaujos komtūro); 6) *trūksta* (liko tik įplovimas juostelėms antspaudui prikabinti).

Skelbta: Busse, 1845, p. 492–496 (nr. 9); LUB, 1853, p. 545–548 (nr. 432); Goetze, 1854, p. 213–215 (nr. 25); Bielenstein, 1892, p. 437–438 (nr. 56, fragmentas); Būga, 1961, p. 254 (fragm.); KGU, 2003, <https://www.herder-institut.de/go/qa-7ea458>.

Iohannes, Dei gratia prepositus, Totumque sancte Rygensis Ecclesie Capitulum, frater Walterus, Magister, ceterique fratres domus sancte Marie Theutonicorum in Livonia, universis, presentes litteras inspecturis, salutem in Domino cum orationibus sempiternis. Ea, que geruntur in tempore, ut in oblivionem cum tempore non labantur, solent litterarum testimonio perhennari. Noverint igitur universi presencium inspectores, quod nos illa duo castra in Semegallia, dicta Dobene et Sparnene, que pariter habuimus cum suis attinentiis dividenda, divisimus in hunc modum, scilicet quod iste provincie: Eglonene, Wancule, Augegua, Padaugua, Velsene, Sigemoa, Iusa, Aren, Batsenen, Babutua, Paliten, Satcigalen, Scemua, Pelliseden, Dravenen, Blidenen, singule cum terminis suis, stagnumque de Dobenen, quod Scemovis dicitur, cum plena proprietate et omni iure ac utilitate ad castrum Dobene debeant attinere. Ad castrum vero Sparnene iste provincie, scilicet Pelkua, Zervinas, Pakarde,^a Rymmen, Daugules, Semmoa,^b Narenen, Mimayn, Pelsua, Pestene, Wayvexe, Arine, Zetzedua, Szilua, Wanpen, Cacten, Bersenene, Zedreveos, Bayena, singuleque cum terminis suis, stagnumque prope Paliten, quod Autzis dicitur, aliud quoque, quod Sebrus vocatur, cum omnibus aliis stagnis et rivulis provinciarum ipsarum, quocumque nomine censeantur, similiter cum plena proprietate et omni iure et utilitate debeant pertinere. Hac igitur divisione a nobis utrimque communiter approbata, nos, Prepositus et Capitulum, ad quos electio per-

Jonas, Dievo malone prepozitas, ir visa šventosios Rygos bažnyčios kapitula, brolis Valteris, magistras, bei kiti Vokiečių šventosios Marijos namų Livonijoje broliai, visiems, šį raštą matysiantiems, [siunčia] pasveikinimą Viešpatyje su amžinomis maldomis. Tai, kas vyksta laike, kad laikui bėgant nenuskėtų užmarštyje, turi būti rašytiniu liudijimu įamžinta. Taigi, tesužinos visi šio [rašto] skaitytojai, kad mes šias dvi pilis Žiemgaloje, vadinamas Duobene ir Sparnene, kurias su jų priklausiniais turėjome po lygiai pasidalinti, pasidalinome tokiu būdu. Tai yra, kad šios provincijos: Egluonenė,¹ Vankulė,² Augeguva,³ Padauguva,⁴ Velsenė, Sigemava,⁵ Jusa, Ariai,⁶ Bacėnai, Babutuva,⁷ Palyčiai,⁸ Sacigaliai, Scemuva, Pelisėdžiai, Dravėnai,⁹ Blydėnai,¹⁰ kiekviena su savo sritimis, bei Duobenės ežeras, kuris vadinamas Scemaviu,¹¹ su pilna nuosavybe ir visomis teisėmis bei nauda turi priklausyti Duobenės piliai. O Sparnenės piliai – šios provincijos, tai yra Pelkuva,¹² Zervynos, Pakardė, Rymiai, Daugulės, Semava, Narėnai, Mimainis, Pelsuva, Pestenė,¹³ Vaiveksė, Arinė, Zedzeduva,¹⁴ Siluva, Vanpiai, Kakčiai,¹⁵ Bersenenė,¹⁶ Zedrevėjos,¹⁷ Bajėna,¹⁸ kiekviena su savo sritimis, bei ežeras prie Palyčių, kuris vadinamas Auciu,¹⁹ bei kitas, vadinamas Zebrumi,²⁰ su visais kitais tų provincijų ežerais bei upeliais, kokiais tik vardais jie bebūtų vadinami, taip pat su pilna nuosavybe ir visomis teisėmis bei nauda turi priklausyti. Taigi, pagal šį padalinimą, mūsų abiejų pusių bendrai patvirtintą, mes, pre-

^a KGU skaito *Pakarclē*.

^b Originale – kontraktacija: Sėmoa. LUB ir Goetze ją išskleidžia kaip Senmoa (teoriškai įmanomas, bet abejotinas skaitymas).

tinebat, castrum Sparnene cum suis omnibus attinenciis supradictis elegimus, proprie et pleno iure a nobis perpetuo possidendum. Aliud vero castrum, scilicet Dobene, cum omnibus etiam suis attinenciis supradictis, prefatis Magistro et fratribus pleno iure pro nostra defensione contulimus, prout hoc in litteris exinde confectis plenius est expressum. Itaque nos, magister et fratres, universa et singula, que castro Sparnene superius sunt ascripta, cum omni iure et utilitate ad prepositum et capitulum plenarie pertinere fatemur et dicimus, nec quicquam iuris nobis in hiis aliquomodo vendicamus. Nos quoque prepositus et capitulum, universa et singula, que castro Dobene similiter sunt ascripta, cum omni iure et utilitate ad magistrum et fratres dicimus et fatemur plenarie pertinere, nec quicquam iuris ammodo nobis in hiis aliquomodo vendicamus, salvis dumtaxat condicionibus, que in aliis litteris de hac materia sunt expresse. Quia vero homines utriusque castrī hereditates suas ita permixtas habere noscuntur, ut illi de Dobene infra terminos de Sparnene et illi de Sparnene etiam infra terminos de Dobene possideant agros suos, ita duximus statuendum, ut de omni agricultura sua, ubicumque et in quibuscumque terminis illam exerceant, tantummodo illi domino, sub quo resident, censum iuxta numerum uncorum suorum solvere teneantur, sive etiam liberi, sive alii, aliis hominibus locaverint terram suam, quam vel nolunt excolere vel non possunt, ille dominus, sub quo terra [a] ut hereditas illa iacet, censum suum percipiet ex eadem. Ceterum si aliquam hereditatem pro tempore vacare contigerit, illi domino vacabit, in cuius dominio continetur. Venatores quoque, qui de uno dominio in aliud bestias insequuntur, ubicumque etiam bestie capiuntur, semper venatoribus sunt reddende, et armum percipiet dominus venatoris. Ut autem hec omnia robur perpetue firmitatis obtineant, presens scriptum duximus sigillorum nostrorum munimine roborandum. Actum anno Domini M^occ^oLxx^oii^o, Nonas Octobris. Presentibus nobili Iohanne, preposito, Heinrico et Ludolfo, canonicis nostris; nobili quoque fratre Waltero, magistro, et commendatoribus nostris: fratre Heinrico, commendatore Rygensis, fratre Iohanne, commendatore de Mitowe, fratre Theoderico, commendatore de Goldenge, fratre Gherardo, commendatore de Memala, fratre Craght, fratre Ykemele, fratre Frederico, marscalco Rygensis, fratre Remboldo, fratre Adam, priore fratrum predicatorum domus Rygensis, fratre Bernardo, confratre ipsius, cum pluribus aliis fidedignis. Ad maiorem autem evidenciam predictorum, cum sigillis nostris iam dictorum commendatorum sigilla presentibus sunt appensa.

pozitas ir kapitula, kuriems priklausė pasirinkimas, Sparnenės pilį su visais minėtais jos priklausiniais pasirinkome sau amžinai valdyti išimtinė ir pilna teise. O kitą pilį, tai yra Duobenę,²¹ taip pat su visais minėtais priklausiniais, minėtiesiems magistrui ir broliams suteikėme pilna teise už mūsų gynimą, kaip tai rašte, sudarytame tuo reikalu, yra plačiau išdėstyta.²² Taigi mes, magistras ir broliai, visi ir kiekvienas, pripažįstame ir sakome, kad Sparnenės pilis, kuri yra aukščiau aprašyta, su visomis teisėmis ir nauda prepozitui ir kapitulai turi visiškai priklausyti, o taip pat nereikalausime sau į ją jokių teisių jokiais būdais. Taip pat ir mes, prepozitas ir kapitula, visi ir kiekvienas, sakome ir pripažįstame, kad Duobenės pilis, kuri taip pat yra aprašyta, su visomis teisėmis ir nauda magistrui ir broliams turi visiškai priklausyti, o taip pat nuo šiol nereikalausime sau į ją jokių teisių jokiais būdais, tik išskyrus sąlygas, kurios yra išdėstytos rašte apie šį reikalą. O kadangi yra žinoma, kad abiejų pilių žmonės savo paveldimas valdas turi taip sumaišytas, kad tie iš Duobenės valdo savo laukus Sparnenės srityje, o tie iš Sparnenės – taip pat Duobenės srityje, nusprendėme taip nustatyti, kad iš visų savo dirbamų laukų, kur tik ir kokiose tik srityse juos dirbtų, tik tam ponui, kurio valdžioje gyvena, temoka mokestį pagal savo žagrių skaičių, arba taip pat laisvieji, arba kiti, tegu kitiems žmonėms išnuomoja savo žemę, kurios nenori arba negali dirbti, o tas ponas, kurio valdžioje ta žemė arba paveldima valda yra, savo mokesčius gaus iš jų. Be to, jeigu kuri nors paveldima valda, laikui bėgant, liktų be šeimininko, ji atsilaisvins tam ponui, kurio valdžioje yra. Taip pat medžiotojai, kurie atseka žvėris iš vienos valdos į kitą, kur žvėrys bebūtų pagauti, visada turi būti atiduoti medžiotojams, o priekinę koją tegaus medžiotojo ponas. O kad visa tai įgautų amžinos tvirtybės galią, šį raštą liepėme sutvirtinti mūsų antspaudų apsauga. Sudaryta 1272 Viešpaties metais per spalio nonas. Dalyvaujant kilmingajam Jonui, prepozitui, Henrikui ir Liudolfui, mūsų kanau-ninkams, o taip pat kilmingajam broliui Valterui, magistrui, ir mūsų komtūrams: broliui Henrikui, Rygos komtūriui, broliui Jonui, Mintaujos komtūriui, broliui Teodorikui, Kuldygos komtūriui, broliui Gerhardui, Memelio komtūriui, broliui Kragtui, broliui Ikemeliui, broliui Frydrichui, Rygos maršalui, broliui Remboldui, broliui Adomui, Rygos namų dominikonų priorui, broliui Bernardui, jo ordino broliui, ir daug kitų vertų pasitikėjimo. O didesniai paminėtų dalykų akivaizdumui drauge su mūsų antspaudais prie šio rašto yra prikabinti jau paminėtų komtūrų antspaudai.

Komentarai

- ¹ Egluonenė siejama su Agluonos upeliu (Akmenės raj.) – Vadaksties intaku (Bielenstein, 1892, p. 136). Centras – gal Lokavos piliakalnis (9,5 km į šiaurės rytus nuo Agluonos ištakų ties Naująja Akmene).
- ² Vankulė siejama su Penkule (latv. *Penkule*, vok. *Pankelhof*) – pagasto centru Duobelės savivaldybėje (*Baltisches historisches Ortslexikon*, herausgegeben von H. Feldman, H. von zur Mühlen, Köln, 1990, T. 2: Lettland (Südlivland und Kurland), p. 680). Anot K. Būgos, finiškos kilmės pavadinimas: *vana* – „senas“, *kūla* – „kaimas“ (Būga, 1961, p. 257).
- ³ 1260 m. sausio 13 d. dokumente – *Augegoge*.
- ⁴ 1260 m. sausio 13 d. dokumente – *Padouge*.
- ⁵ 1260 m. sausio 13 d. dokumente – *Segeme*.
- ⁶ Ariai (latv. *Āre*, vok. *Aren*) buvo prie Stūrų (Blydenės pagastas, Bruocenų savivaldybė) (Bielenstein, 1892, p. 137).
- ⁷ Eliuotoji Livonijos kronika pasakoja apie prie anksčiau sunaikintos Babotės (*Baboten*) pilies 1279 m. įvykusį mūšį, kuriame Kuldygos komtūras Jonas Ochtenhauzenas su kuršiais sumušė Nameisio vadovaujamus žiemgalius, gynusius nuo Kuldygos komtūro antpuolių Duobelės pilį (eil. 9093). Babutuva tapatinama su šia pilimi ir lokalizuojama kelyje tarp Duobelės ir Kuldygos (Bielenstein, 1892, p. 137, 155). E. Brastinis ją siejo su Jaunpilio piliakalniu.
- ⁸ Kadangi toliau nurodoma, kad prie Palyčių esantis Aucės ežeras priklauso jau Duobenės sričiai, Palyčiai turėjo būti rytinėse Aucės ežero pakrantėse.
- ⁹ Dravniekų (latv. *Dravnieki*) vienkiemis yra 1,8 km į rytus nuo Jaunpilio pilies, taip pat Aucės savivaldybės Benės pagaste, taip pat į pietus nuo Aucės Vytinių pagaste ir kt. – Latvijoje labai dažnas vietovardis. Taip pat keliose vietose randamas oikonimas *Draviņas* (Tukumo savivaldybės Deguolės pagaste, taip pat į pietus nuo Bikstų).
- ¹⁰ Blydenė (latv. *Blīdene*, vok. *Blieden*) – pagasto centras Bruocenų savivaldybėje (Bielenstein, 1892, p. 138).
- ¹¹ Ežeras turėtų būti aukščiau paminėtame Scemuvo apygardoje. Literatūroje paplitusi A. Bylenšteino nuomonė, kad tai – Kerklinių (Kerkliņu) ežeras Zvardės pagaste (Bielenstein, 1892, p. 138), tačiau ji niekuo, išskyrus samprotavimus, kad pavadinimas reiškias „žemasis“ ežeras (anot K. Būgos, *Zemuvis), nepagrįsta.
- ¹² Pareikšta nuomonė, kad sietina su Pelių (latv. *Peles*) vienkiemiu 2,2 km į šiaurės vakarus nuo Zebraus ežero (Aucės savivaldybės Zebrenės pagastas) (*Baltisches historisches Ortslexikon*, p. 459).
- ¹³ Pestėnė – Rygos kapitulai priklausiusios Sparnės žemės valsčius, buvęs paribyje su Vokiečių ordinui tekusia Duobelės žeme. Dėl jo vyko ginčas 1256 m., kuomet Pestėnė pripažinta Rygos kapitulai (Bielenstein A. *Die Grenzen...*, S. 139, 432). 1516 m. Senosios Apguldės (vok. *Alt-Abguldēn*, latv. *Vecapgulde*) dvaras vadinamas Pestės Vake (*Pestische Wacke*), todėl Pestėnė tapatinama su Apgulde (Duobelės savivaldybės Naudytės pagastas) (*Baltisches historisches Ortslexikon*, T. 2, S. 4).
- ¹⁴ K. Būga pavadinimą *Zetzedua* kildina iš latv. *dzedzieda* „nedirbamas laukas“ (Būga, 1961, p. 260).
- ¹⁵ Kaktinių (latv. *Kaktiņi*) vienkiemis kiek į rytus nuo Bikstų geležinkelio stoties, taip pat prie Saldaus, taip pat Ciecerės pagaste ir kt. (vietovardis paplitęs visoje Latvijoje).
- ¹⁶ Vietovės pavadinimas siejasi su Berzės (latv. *Bērze*) upe, tekančia rytinėje Duobelės savivaldybės dalyje (Bielenstein, 1892, p. 140).
- ¹⁷ K. Būga pavadinimą rekonstruoja *Dziedreves – iš latv. *dziedrs* – „giedras“ (Būga, 1961, p. 260).
- ¹⁸ Turbūt Benė (latv. *Bēne*, vok. *Behne*) – pagasto centras Aucės savivaldybėje (Bielenstein, 1892, p. 140).
- ¹⁹ Lielaucės ežeras į šiaurę nuo Aucės miesto (latv. *Auce*, vok. *Autz*).
- ²⁰ Zebraus ežeras Duobelės savivaldybės Zebrenės pagaste.

- ²¹ 1254 m. padalijimo aktuose Duobenės žemė teko Rygos vyskupystės katedros kapitulai, tačiau jau 1260 m. sausio 13 d. aktu Rygos prepozitas Hermanas ir Rygos katedros kapitula perleido Vokiečių ordinui 5 iš 16 šios žemės apygardas, kurios 1272 m. akte pakartotinai įrašytos kaip „*Wancule, Augegua, Padaugua, Velsene, Sigemoa*“, o 1260 m. įvardijamos kaip 150 žagrių (iš tikrųjų 146 žagrių / lot. *unci*) plotas, kuris išskirstomas taip: „*Velsene cum 32 uncis, Segeme cum 43, Augegoge cum 13, Wancule cum 23, Padouge cum 35 uncis*“ (Goetze, 1854, p. 199, nr. 16).
- ²² Kalbama apie 1271 m. rugpjūčio 27 d. Rygos kapitulos raštą, kuriuo ji pasižadėjo Ordinui už gynybą perleisti Duobenės arba Sparnenės pilį su jos sritimi (LUB, 1853, p. 538, nr. 426).

Prie 1272 m. akto kabėję antspaudai (pagal Goetze 1854)

Rygos arkivyskupystės katedros kapitulos antspaudas 1260 m. (Goetze, 1854, lent. 4:24)

Livonijos magistro antspaudas 1260 m. (Goetze, 1854, lent. 2:9)

Kuldygos komtūro antspaudas 1271 m. (Goetze, 1854, lent. 2:10)

Rygos komtūro antspaudas 1260 m. (Goetze, 1854, lent. 4:20)

Mintaujos komtūro antspaudas 1271 m. (Goetze, 1854, lent. 4:23)

Klaipėdos komtūro antspaudas 1260 m. (Goetze, 1854, lent. 3:14)

5.

1416 m. rugpjūčio 23 d. Vokiečių ordino Livonijos magistras Ordino prokuratoriui nurodo, kokias nuolaidas galima padaryti Rygos arkivyskupui, kad būtų pasiektas susitarimas.

Nuorašas ant popieriaus lapo, saugomas Prūsijos kultūros paveldo slaptajame valstybės archyve Berlyne (*Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz*), XX. HA, Hist. StA Königsberg, OBA, Nr. 2384. Skelbta: LUB, 1867, p. 160–163 (nr. 2090); Bielenstein, 1892, p. 452 (nr. 105, fragm.).

Meister Deutsches ordens tzu Lyfland.

Unsern vruntlichen grus und was wir gutes vormogen alle czit czuvor. Ersamer, lieber her Procurator! Euwirm brif, uns noch andern briven geschrebin, habin wir liplich entpfangen und wol vornomen. In deme ir uns vor das erste schribt, daz di Alden Thumheren dez tages czu Dantz uf die nesten Pfingisten nicht vorliebin czu hal din etc. Ouch wie ir uch voreynt habit mit deme heren Erczbischof von Rige bi geswornem eide etc. Vortme daz wir uch vorschribin unser meynunge, worbi wir wolden bliben, ab ir eyngerlei berichtung vorramen kondt czwischen dem Ertzbischof, *der kirchin*^a und den Alden Thumhern von Rige und unserm orden etc. Hirus, liber her Procurator, gerucht czu wissen, daz wir in dissen tagen mitsampt unsern Gebitigern eyn gespreche gehalten habin, in dem wir gemeynlich obireynkomen sint alsus. Uf das wir mogen czu eyner berichtung und fruntlichen eynunge komen, das got der here do von gelobt mochte werden und der Cristliche gloube bas sinen vortgang moge habin, so wellen wir obirgebin eyn gemuret Slos, genant Altena, besaczt mit syme lande und luten und czubehorung, als das di leute von aldird besessen habin. Vortme eyne wuste Borgsuchunge umbesaczt, genant Nogaylen, in dissen nochgescrebenen grenitzen gelegin: yn daz erste von der Memenmunde, di Memen daz flies ufczugende, in di Apstemunde dez selbigen fliessis Apste genant, ufczugende in di Ravemunde, do si in di Apste fellit, von der munde dez fliessis Rave genant, czu richten obir czu gehende uf daz Birdzen felt; von dem Birdzenfelde gerichte czu gende czu dem flisse Smarden genant, do si ersten entspringit, do man daz spring allir richtist finden mag; di Smarden nedder czu gende bis in das flies Tattale genant; di Tattale neder czu gende bis in das flies Semygaler Aa genant; di Aa nydder czu gehende bis in di vorgeannte Memenmunde. Alle disse vorgeannte wasser und flies uf und nydder czu

Vokiečių ordino magistras Livonijoje.¹

Mūsų draugiškas sveikinimas ir visa, ką mes gero visada iki šiol galime. Gerbiamas, mielas pone prokuratoriau! Jūsų laišką, mums po kitų laiškų parašytą, mes mielai gavome ir atidžiai išklausėme. Jame jūs mums visų pirma rašote, kad senieji kanauninkai nenori rengti pasitarimo Dancige (Gdanske) per ateinančias Sekmines ir t.t. Taip pat apie tai, kaip jūs susitikote su ponu Rygos arkivyskupu² priesaikos metu ir t.t. Toliau, kad mes jums parašytume savo nuomonę, kurios norime laikytis, pagal kurią jūs galėtumėte apibrėžti susitarimą tarp arkivyskupo, Bažnyčios ir senųjų Rygos kanauninkų bei mūsų Ordino ir t.t. Apie tai, mielas pone prokuratoriau, reikia žinoti, kad mes šiomis dienomis kartu su savo komtūrais buvome surengę pasitarimą, kuriame bendrai sutarėme dėl tokių dalykų. Kad mes norėtume pasiekti susitarimą ir draugišką sąjungą tam, kad viešpats Dievas galėtų būti pagarbintas ir krikščionių tikėjimas toliau galėtų tvirtai plėtotis, todėl mes norime atiduoti apgyvendintą mūrinę pilį, vadinamą Altene, su jos žeme ir žmonėmis bei priklausiniais, kaip tai žmonės nuo seno turėjo. Toliau tuščią neapgyvendintą pilies apygardą, vadinamą Nogailiais, esančią šiose čia aprašytose ribose: pirmiausia nuo Nemunėlio žiočių, kylant aukštyn Nemunėlio upe iki Apaščios žiočių tos pačios upės, vadinamos Apaščia; aukštyn iki Rovėjos žiočių, kur ji įteka į Apaščią, nuo Rovėja vadinamos upės žiočių tiesiai aukštyn kylant iki Biržų lauko; nuo Biržų lauko einant tiesiai iki Smardone vadinamos upės, kur ji išteka, ten ištakos randamos dešinėje; Smardone leidžiantis žemyn iki Tatula vadinamos upės; Tatula leidžiantis žemyn iki Žiemgalos upe vadinamos upės; Upe leidžiantis žemyn iki minėtųjų Nemunėlio žiočių. Visais šiais paminėtaisiais vandenimis ir upėmis einant aukštyn ir žemyn ties tėkmės viduriu, visos tų paminėtų sienų ribojamos žemės turi

^a Įterpta paraštėje.

gehende czu halbym strome, und di lande bynnen disser vorgeanten grenyczen gelegin, sollen alle di vorgeante Borchsuchung Nogaylen angehoren. Disse obingescrebene und vorrichtung wullen wyr ane gehen, doch nicht, daz wir ungerecht in den sachen sin, sunder czu fruntschaft und mit gutem willen, went wir czu gote wol getruwen, daz wir genczlich recht habin, noch uswisung unsers ordins privilegien. Weris sache, daz noch disser obirgebunge keyn vorrichtung addir voreynunge worde, darum, ab der here Erczbischof, di kirche und di Alde Thumhern von Rige an dem Slosse vorgeant und Borchsuchung nicht vornuget wolden sin, so wolden wir en obirgebin eynder gemuret Slos, genant di Nuweborg, gelegin im gerichte czu Tockam, mit sinen leuten, lande und czubehorung, und eynder Borgsuchung, genant Cessow, gelegin in Semygalen, umbesaczt, mit siner czubehorung, als daz di leute von aldiris besessen habin. Und bitten uch, liber her Procurator, mit fleissiger begerunge, disse beide wege, eyner iclichen besundern, czu vorsuchen, und io hertlich bi eynem *wege*^b czu bliiben. Und darbi czu thuen noch uweren besten vormogin. Idoch ab hir nach keyne vorsliessunge abe mochte werdin, uf daz is dan an unserm teile keyn gebrech en sie, und is bobin al czu eyner berichtung moge komen mit dem Erczbischof, der kirche und den Alden Thumhern von Rige, nichtisnicht usgesaczt, so wullen wir alle vier Slos, Borgsuchung vorgeant, gemuret, besaczt und umbesaczt, in der wise, also vorgerurt ist, obirgebin. Und domete sal di sache czwischen uns an beiden teilen gancz czu grunde gelegirt und hen geleit bliiben, keyn part me uf di andern czu sachende, tzu ewigen geczeiten, di czwischen der kirchen, *dem Ertzbistoff* und den Alden Thumhern, *die*^c geschen sint bis uf dissen hutigen tag. Idoch also, daz ir keyns entut addir beslissit, ir entut is den uf unser behage, als ir uns habt geschrebin. Ouch, liber her Procurator, wir habin uch vor uns gesaczt, und noch setczen, also daz wir di vier Borgsuchungen obirgebin in der masse, daz wir bliiben bi der Stat czu Rige, als uns di Burger czu Rige vorgelitt habin, und vortme di keisere in vorcziten, Frederich, Lodewich und Rudolf genant, gegebin und bestetigit habin, do wir von en Privilegien mit iren angehangenen guldin und wachsene Bullen uf haben. Ab daz nicht mochte sin, daz wir nicht hoffen, daz der Erczbischof di stad Rige io widder wolde habin, so heischen wir von dem Bischtum von Rige vor

priklausyti minėtajai Nogailių pilies apygardai. Dėl aukščiau aprašytų dalykų ir sandėrių mes norime pradėti derybas, bet ne dėl to, kad mes esame dėl ko nors neteisūs, bet dėl draugystės ir gera valia, kadangi mes nuoširdžiai tikime į Dievą ir esame visiškai teisūs pagal mūsų Ordino privilegijų nuostatas. Jeigu atsitiktų, kad po šių nuolaidų nebus pasiektas joks sandėris arba susitarimas, nes ponas arkivyskupas, Bažnyčia ir senieji Rygos kanauninkai minėtąją pilimi ir pilies apygarda nepanorėtų pasitenkinti, tuomet mes norėtume jam perleisti kitą mūrinę pilį, vadinamą Noiburgu (Jaunpiliu), esančią Tukumo teisminėje srityje, su jos žmonėmis, žemėmis ir priklausiniais, ir kitą neapgyvendintą pilies apygardą, vadinamą Sesava, esančią Žiemgaloje, su jos priklausiniais, kaip tai žmonės nuo seno turėjo. Ir taip pat su didžiausiu noru prašome jūsų, mielas pone prokuratoriau, šiuos abu kelius, ypač kurį nors vieną, išbandyti ir kuo kiekiau ties vienu keliu apsistoti. Ir dėl to pasistengti, dedant visas jūsų pastangas. Vis dėlto, jeigu po viso to negalėtų būti pasiekti jokie susitarimai, kad iš mūsų pusės nėra jokio nusikaltimo jiems, o visų svarbiausia yra, kad būtų galima pasiekti susitarimą su arkivyskupu, Bažnyčia ir senaisiais Rygos kanauninkais, nieko neišskiriant, tai mes norime atiduoti visas keturias pilies, minėtas pilių apygardas, mūrines, gyvenamas ir negyvenamas, tokiu būdu, kaip jos aukščiau aprašytos. Ir tuo mūsų byla iš abiejų pusių turi būti visiškai baigta ir taip išspręsta pasilikti, kad nė viena šalis su kita daugiau nebesibylintų per amžių amžius, kaip tai iki šios dienos vyko su Bažnyčia, arkivyskupu ir senaisiais kanauninkais. Tačiau taip, kad jūs nieko neatiduodate ir nenusprendžiate, o atiduodate iš mūsų malonės, kaip jūs mums rašėte. Taip pat, mielas pone prokuratoriau, mes taip pat sau nustatėme ir dar nustatome, kad mes atiduodame keturias pilių apygardas su sąlyga, kad mums lieka Rygos miestas, kaip mums Rygos miestiečiai yra antspaudais patvirtinę,³ o, be to, senais laikais imperatoriai, vadinami Frydrichu, Liudviku ir Rudolfu,⁴ dovanojo ir patvirtino, o mes jų privilegijas su jų prikabinomis auksinėmis ir vaškinėmis bulėmis apie tai turime. Jeigu to negalėtų būti, ko mes nesitikime, kad arkivyskupas vėl norėtų turėti Rygos miestą, tai mes reikalaujame iš Rygos vyskupystės už mūsų nuostolius, kurie yra labai dideli, Švanenburgo (Gulbenės), Abelių (Abeliavo) ir Purnavos su žemėmis, kurios jiems

^b Įterpta virš eilutės.

^c Įterpta parašėje.

^d Įrašyta virš eilutės vietoj išbrauktų žodžių *und uns*.

unsirn schadin, der unczelich gros ist, Swaneburg, Abilen und Pürnowe mit dem lande, di do czu gehoren, und Cruczeborg mit dem lande, di do czu gehoren, bis an di Duneborgsche grenytze, mit eren wassern, weiden und alle ire czubehorunge, wie di genant sin, nichtisnicht usgenomen, als di gelegin sin. Mag dez nicht geschen, so heischen wir Kokenhusen und Louxten,^e bi der Selburg gelegin, mit al irem lande, wasseren, weiden und al irer friiheit und czubehorunge, wo di genant sin, mit alle, nichtisnicht usgenomen. Mag daz aber nicht gesin, so heischen wir Lenewarden und Dolen, mit all eren luten, landen, wasseren, weiden und al ere czubehorung, usgenomen nichtisnicht. Mag uns der drier heischunge eyne geschen, so verczihen wir der Stad Rige ires eidis, dez gerichtis und dez vischczehenden. Der reisen vortrage wir sy nicht, in sulcher masse, daz wir von fruntschaft wegin dem Erczbischof von Rige di herlichkeit gunnen, daz wir di reise von ym bitten, so sal her uns nicht weigern, und sal uns das haldin, als der sunebrieff uswisit. Daz czinsis der huser und der guter, di wir habin bynnen und bussen der stad Rige, **das Slos Rige**,^f die Sandmolen, vorwerg und andir guter, wie adder wo di gelegin sint **bussin in der stad**,^g usgenomen nichtisnicht, obirgebin wir mit nichte, und ouch di Vicarie, di uns gemacht sint vor di toten, obirgebin wir nicht. Gegeben czu Woldemar, in vigilia Bartholomaei, anno etc. xvj.

priklauso, ir Kroicburgo (Krustpilio) su žemėmis, kurios jam priklauso, iki pat Daugpilio sienos, su jų vandenimis, ganyklomis ir visais jų priklausiniais, kaip jie bebūtų vadinami, nieko neišskiriant, kaip jie ten yra. Jeigu tai nepavyktų, tai mes reikalaujame Kuoknesės ir Luokstenės, esančios prie Sėlpilio, su visomis jų žemėmis, vandenimis, ganyklomis ir visomis jų laisvėmis bei priklausiniais, kaip jie bebūtų vadinami, su viskuo, nieko neišskiriant. Jeigu tai nepavyktų, tai mes reikalaujame Lielvardės ir Duolės su visais jų žmonėmis, žemėmis, vandenimis, ganyklomis ir visais jų priklausiniais, nieko neišskiriant. Jeigu iš tų trijų reikalavimų vienas būtų patenkintas, tai mes atsisakome Rygos miesto duotos priesaikos, teismo⁵ ir žvejybos dešimtinių. Dėl [karo] žygių jiems nieko nesūlome su tokia sąlyga, kad mes iš draugiškumo su Rygos arkivyskupu gausime malonę, kad, kai mes prašysime iš jo žygiuoti, tai ponas neturi mums atsakyti, ir turi mūsų atžvilgiu laikytis to, ką nurodo sutartis. Namų ir turto mokesčių, kuriuos mes turime Rygos miesto viduje ir išorėje, Rygos pilies, smėlio malūnų, priešpilio ir kitų turty, kaip arba kur jie yra miesto išorėje, nieko neišskiriant, mes kartu neatiduodame, o taip pat vikarijų, kurios mums yra įsteigtos už žuvusiųosius, mes neatiduodame. Duota Valmieroje, Baltramiejiaus išvakarėse, 16-ais metais.

Komentarai

- ¹ Zygfriidas Landeris fon Španheimas (Siegfried Lander von Spanheim), Vokiečių ordino Livonijos krašto magistras 1415 m. rugsėjo mėn – 1424 m. kovo 31 d. (Jähnic B. Lander von Spanheim, Siegfried, *Neue Deutsche Biographie*, 1982, Bd. 13, S. 498, <http://www.deutsche-biographie.de/pnd136254314.html>).
- ² Johanas VValenrodas (Johannes von Wallenrode, Johann von Wallenrodt), Rygos arkivyskupas 1393 m. rugsėjo 27 d. – 1418 m. gegužės 30 d., Vokiečių ordino narys (Lenz W. Johann V. von Wallenrode, *Neue Deutsche Biographie*, 1974, Bd. 10, S. 520, <http://www.deutsche-biographie.de/pnd137413076.html>). Jo dėdė Konradas Valenrodas buvo Vokiečių ordino didysis magistras 1391–1393 m.
- ³ Rygos miesto pasidavimo Vokiečių ordinui sutartis sudaryta 1330 m. kovo 30 d. (LUB, 1855, p. 251–258, nr. 741). Toliau kalbama apie galimas šios sutarties korekcijas.
- ⁴ Šventosios Romos imperijos imperatoriai ir romėnų karaliai Frydrichas II (1212–1250), Liudvikas IV Bavaras (1314–1347) ir Rudolfas I Habsburgas (1273–1291). Rudolfas I 1274 m. suteikė Vokiečių ordinui privilegiją, pagal kurią Rygos miestas turėjo pripažinti Livonijos magistrą savo vyriausiuoju teisėju. Tai vedė į Vokiečių ordino konfliktą su Ryga ir Rygos arkivyskupu, kuris vyko 1297–1330 m. (Varakauskas R. *Lietuvos ir Livonijos santykiai XIII–XVI a.*, Vilnius, 1982, p. 211–212).
- ⁵ Pagal 1330 m. kovo 30 d. sutartį Vokiečių ordinui priklausė pusė Rygos teismo mokesčių (Ordino atstovas teisėjavo kartu su miesto vaitu).

^e Pataisyta iš *Loxten*.

^f Įterpta paraštėje.

^g Įterpta paraštėje.

LITERATŪRA

Aktų publikacijos originalo kalba (su santrumpų paaiškinimu)

Altements, 1936 – Altements A. Zemgales novadu sadališana 1254. gadā, *Senatne un Māksla*, 1936, nr. 2, lpp. 165–168.

Bielenstein, 1892 – Bielenstein A. *Die Grenzen des Lettischen Volksstammes und der Lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert*, St. Petersburg, 1892.

Būga, 1961 – Būga K. *Rinkiniai raštai*, Vilnius, 1961, t. 3 (= Būga K. *Lietuvių kalbos žodynas. I sąsiuvinys*, Kaunas, 1924).

Busse, 1845 – Busse K. H. Eilf livländische Urkunden aus dem XIII. Jahrhundert, nach den Originalen des ehemaligen Erzbischöflich-Rigischen Archivs, *Mitteilungen aus dem gebiete der geschichte Liv-Est-Kurland*, Riga, 1845, Bd. 3, H. 3, S. 471–501.

Dogiel, 1759 – *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae*, ed. M. Dogiel, Vilnae, 1759, t. 5.

Goetze, 1854 – Goetze P. *Albert Suerbeer, Erzbischof von Preussen, Livland und Estland*, St. Petersburg, 1854.

KGU, 2003 – *Kurländische Güterurkunden*, Ausgangspunkt der Bearbeitung des Editionsprojektes – Manuskript des Historikers Albert Bauer [1958], Marburg: Herder-Institut, 2003, elektroninis leidinys: <https://www.herder-institut.de/go/JT-e403b6>

LUB, 1853, 1855, 1857, 1867 – *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch*, herausgegeben von F. G. von Bunge, Reval, 1853, Bd. 1; Reval, 1855, Bd. 2; Reval, 1857, Bd. 3; Riga, 1867, Bd. 5.

LGU, 1908 – *Livländische Güterurkunden (aus den Jahren 1207 bis 1500)*, herausgegeben von Hermann von Bruiningk und Nicolaus Busch, Riga, 1908.

Minzloff, 1857 – Minzloff R. Verzeichniss einiger Urkunden, die im Departament der ausländischen Confessionen beim Kaiserlichen Ministerium des Innern aufbewahrt werden, nebst dem Wortlaut von eilf derselben, aus den Jahren 1487–1623, *Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*, Riga, 1857, Bd. 8, p. 431–462.

Perlbach, 1886 – Perlbach M. Urkunden des Rigaschen Capitel-Archives in der Fürstlich Czartoryskischen Bibliothek zu Krakau, *Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*, Riga, 1886, Bd. 13, p. 1–23.

Recke, 1840 – Recke J. F. Theilungsbrief des Erzbischofs Albert von Riga und des Deutschmeisters Euerard, hochmeisterlichen Statthalters in Livland, über den Landstrich Opemele in Semgallen in drei Theile..., *Mitteilungen aus dem gebiete der geschichte Liv-Est-Kurland*, Riga, 1840, p. 165–168.

SLVA, 1940 – *Senās Latvijas vēstures avoti*, red. A. Švābe, Rīgā, 1940, burtn. 2.

Naratyvinių šaltinių publikacijos lietuvių kalba

Eiliiuotoji Livonijos kronika, vertė P. Žadeikis, R. Petrauskas, *Mindaugo knyga: istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių*, Vilnius, 2005, p. 191–365.

Henrikas Latvis, Hermanas Vartbegė. *Livonijos kronikos*, iš lotynų k. vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė J. Jurginis, Vilnius, 1991.

Svarbesni tyrinėjimai apie Žiemgalą ir jos pietines sritis

Baranauskas T. Kur buvo žiemgalių Silenės žemė?, *Florilegium Lithuanum: in honorem eximii professoris atque academici Lithuani domini Eugenii Jovaiša anniversarii sexagesimi causa dicatum*, Vilnius, 2010, p. 194–206, <https://www.academia.edu/3715067/>

Bauer A. Semgallen und Upmale in frühgeschichtlicher Zeit, *Baltische Lande*, Leipzig, 1939, Bd. 1: Ostbaltische Frühzeit, p. 307–329.

Bielenstein A. *Die Grenzen des lettischen Volkstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert*, St. Petersburg, 1892.

Bilkins V. *Zemgaliešu brīvības cīņas*, Minneapolis, 1973.

Ērglis R. *Zemgales neatkarības vēsture*, Rīgā 1936.

Gudavičius E. Žiemgalos kunigaikštija XIII amžiuje (istorijos bruožai), *Žeimelis*, vyr. red. A. Bėčius, Vilnius, 2010, d. 1, p. 77–82.

Gudavičius E. Žagarė XIII a. Žiemgalos įvykių fone, *Žiemgala*, 2002, nr. 2, p. 16–18.

Pētījumi zemgaļu senatnē: rakstu krājums, sast. R. Ritums, Rīga, 2004.

Šliavas J. *Žiemgalių pėdsakais*, Vilnius, 1996.

Vasiliauskas E. Ar buvo žiemgalių Sidabrės žemė?, *Praeities puslapiai: archeologija, kultūra, visuomenė*, Klaipėda, 2005, p. 191–206.

Vasiliauskas E. Žiemgalių žemės XII–XIII a., *Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sąmonėje: mokslinių straipsnių rinkinys*, Šiauliai, 2007, p. 34–64.

Vasiliauskas E. Žiemgalos apgyvendinimo raida XIV a. – XVI a. pradžioje, *Istorija*, 2009, t. 2 (74), p. 4–12.

Vaškevičiūtė I. *Žiemgaliai V–XII amžiuje*, Vilnius, 2004.

Zemgaļi senatnē = Žiemgaliai senovėje, autoriai: R. Banytė-Rowell, E. Gričiuvienė, R. Jarockis, E. Vasiliauskas, I. Vaškevičiūtė, Rīga, 2003.

Žiemgaliai = The Semigallians: baltų archeologijos paroda: katalogas, parengė E. Gričiuvienė, Vilnius, 2005.

ANNO quod incessanter diebus, ac noctibus in
1254. ipsa Domino JESU Christo, & piæ eiusdem Genetrici Mariæ exhibetur, propter defectum personarum, & rerum inopiam valeat annihilari, eandemque Ecclesiam tanquam filiam dilectam a Domino JESU Christo nobis commissam temporibus nostris, secundum possibilitatem nostram, non solum in spiritualibus verum etiam in temporalibus promovere, honorare volumus, & exaltare. Igitur pro remissione nostrorum peccaminum, dimidietatem nostræ partis in Semigallia, quæ a Domino Papa nostro Episcopatui unita est, & confirmata, eidem Ecclesie nostræ cum omni iure spirituali, ac temporali libera voluntate contulimus perpetuo possidendam. Et ne donatio nostra in posterum ab aliquo hominum possit in irritum deduci, præsentem paginam Sigilli nostri appensione roboratam, ipsi dedimus in munimen, pœna anathematis omnem hominem percipientes, qui præmemoratam Ecclesiam in parte prædicta ausus fuerit molestare. Data in Riga Anno Dominicæ Incarnationis millesimo ducentesimo quinquagesimo primo, Pontificatus nostri Anno vigesimo secundo.

XXVI.

1254. *Divisio Semigallie inter Archiepiscopum, & Capitulum Rigense, & Fratres Ordinis Theutonici. Ex Originali Sigil. 10.*

ALBERTUS miseratione divina Archiepiscopus Livoniæ, Eltoniæ, & Bruticæ, ac Rigenis Ecclesiæ, Hermanus Præpositus, & Capitulum Rigense, & Venerabilis Præceptor Allemanniæ, summi Magistri Domus Theutonice in Livonia Vices Gerens. Omnibus præsentem paginam inspecturis in Christo Jesu gaudium, & salutem. Literas Domini Papæ super donatione, & divisione Semigallie nobis datas, habito discretorum consilio concorditer obsequentes, invocata Sancti Spiritus gratia, oratione præmissa per sortes in tres partes Semigalliam divisimus sub hac forma. *Silene, & Sagera* cum suis terminis ad Rigensem Archiepiscopum, *Dubene, & Sparnene* ad Rigense Capitulum, *Thevethe, & Dubelone* ad Fratres Domus Theutonorum, cum decimis, & iure patronatus Ecclesiarum, & omni iure, & emolumento temporali perpetuo pertinebit, exceptis iuribus, quæ non possunt nisi per Archiepiscopum, vel Archidiecepsim exerceri. Si vero aliquas hæreditates in

parte alicuius nostrum venales fieri con- ANNO
tinget, has nullus ex nobis in præiudicium alterius sibi, nec emptionis, aut
1254. alicuius alterius usurpationis titulo vendicabit. Acta sunt hæc Anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo quarto Mense Aprili Pontificatus nostri Anno primo. Huius rei testes sunt hi, quorum Sigilla inferius sunt appensa. Gerardus Comes Holfatiæ, Otto miles de Barmestede, Frater Albertus Gvardianus Fratrum Minorum, Frater Arnoldus Prior Fratrum Prædicatorum, Hermannus Præpositus Rigenis, & alii quam plures Clerici, & Laici. Ut autem hæc omnia inconconvulsa permaneant, & firma, præsentem paginam Sigilli nostri appensione una cum Sigillo Magistri Everardi Præceptoris Allemanniæ, qui eo tempore vices summi Magistri Domus Theutonorum gerebat in Livonia, duximus confirmanda.

XXVII.

INNOCENTIUS IV. *Papa approbat Donationem mediæ partis in Semigallia, ab Archiepiscopo Capitulo Rigenfi factam. Ex Originali.*

INNOCENTIUS Episcopus Servus Servorum Dei dilectis filiis Præposito, & Capitulo Rigenis Ecclesiæ Ordinis Sancti Augustini salutem, & Apostolicam benedictionem. Justis petentium desideris dignum est nos facilem præbere consensum, & vota, quæ a rationis tramite non discordant, effectu prosequente complere. Exhibita quidem nobis vestra petitio continebat, quod bonæ memoriæ Nicolaus Rigenis Episcopus Diocesanus, redituum Ecclesiæ vestræ tenuitate pensata, pro vestra, & Successorum vestrorum substatione, & ipsius animæ salute, medietatem suæ partis in Semigallia cum plenitudine spiritualis, & temporalis iuris, prout potuit, vobis pia, et provida liberalitate concessit perpetuo possidendam. Ac demum Venerabilis Frater noster Rigenis Archiepiscopus Successor ipsius concessionem huiusmodi ratam habens, et gratam, eam confirmationis suæ robore communivit, sicut in ipsorum Archiepiscopi, et Episcopi literis consecutis exinde plenius dicitur contineri. Nos itaque vestris supplicationibus inclinati, quod ab eisdem Archiepiscopo, et Episcopo super hoc pie, ac provide factum est, ratum habentes, et gratum, illud auctoritate Apostolica confirmamus, et

Žiemgalos aktai = Acta Semigalliae / parengė, vertė ir komentavo
Tomas Baranauskas. – Joniškis: „Simkala“, 2014. – 34, [2] p.: iliustr.

Leidinyje trumpai apžvelgta Žiemgalos istorija XIII–XV a. ir originalo (lotynų, senąja vokiečių) kalba su originalių dokumentų fotokopijomis, vertimais į lietuvių kalbą bei komentarais skelbiami Žiemgalos istorinės geografijos pažinimui ypatingą reikšmę turintys du 1254 m. balandžio mėnesio Žiemgalos dalybų aktai, kuriuose pirmą kartą paminėtos šiaurės Lietuvos vietovės – Žagarė, Šilėnai (prie Kuršėnų) ir Žiemgalos kaimynė Upytės žemė, o taip pat 1272 m. spalio 7 d. Duobenės ir Sparnenės žemių dalybų aktas. Į leidinį taip pat įtraukti ir mažesnę reikšmę Žiemgalos geografijai turintys aktai, kuriuose aprašomos dabartinėje Lietuvoje buvusios Žiemgalos apygardos – 1259 m. vasario 13 d. popiežiaus Aleksandro IV bulė, kurioje minimos Guostagalio ir Šiurpės apygardos dabartiniame Pakruojo rajone, 1416 m. rugpjūčio 23 d. Vokiečių ordino Livonijos magistro laiškas Ordino prokuratoriui, kuriame aprašyta Nogailių apygarda ir pirmą kartą paminėti Biržai.

ISBN 978-609-95703-0-3

UDK 94(474.5),1230/1385"+94(474.5),1385/1569"+94(474.3),1200/1561"

ŽIEMGALOS AKTAI ACTA SEMIGALLIAE

Išleido Žiemų pradas "Simkala", 2014 Joniškis
Parengė, vertė ir komentavo Tomas Baranauskas
Apipavidalino Valdis Bėrzvads

Spausdino D. Rudžio IĮ
www.p4u.lt

Tiražas 1000 vnt.

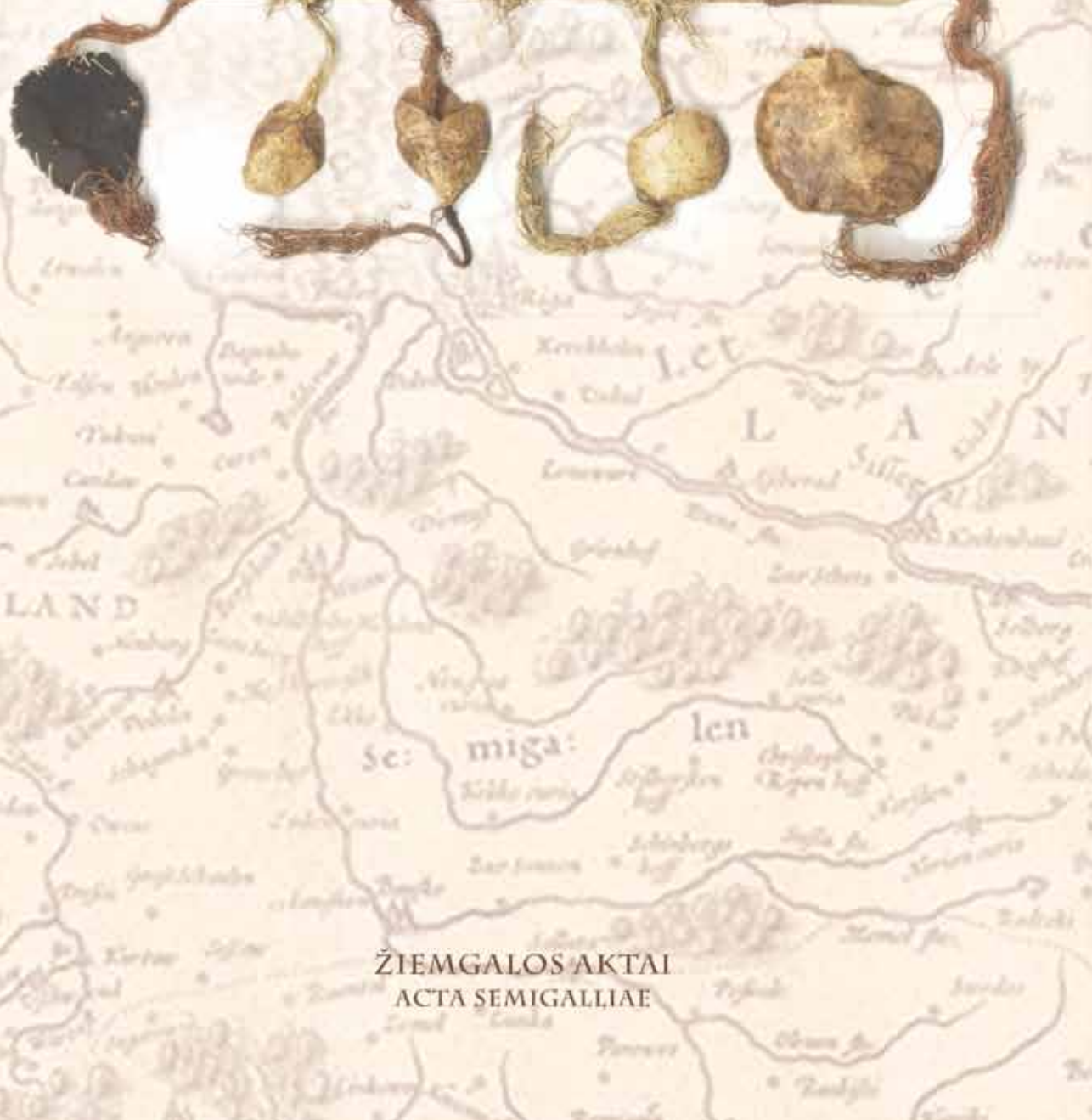
Faint handwritten text at the top left of the document, possibly a title or introductory note.

Handwritten text at the top right, possibly a date or reference number: "1711. No. II."

Handwritten text in the upper middle section: "m. 10. 100"

Handwritten number "160" in the upper right section.

Large handwritten word "M. 100" in the center of the document.

ŽIEMGALOS AKTAI
ACTA SEMIGALLIAE